Informatieblad Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ)

DE GROTE REDE

NIEUWS OVER KUST EN ZEE

#52
NOV 2020

Recreatief zeevissen:
een hobby met karakter

De zee gewijd van
De Panne tot Doel

Kustbroedvogels

Parende visdiefjes ©VILDA/Yves Adams

EDITO

Rare tijden, dat is het minste wat je kunt zeggen over wat we vandaag meemaken. Een virus dat de wereld al bijna een jaar in zijn greep houdt, een pandemie die al lang werd voorspeld maar waarvan nagenoeg iedereen dacht dat het allemaal wel zo'n vaart niet zou lopen... Tot nu dus. Een virus ook, zo onzichtbaar klein, dat pijnlijk duidelijk maakt hoezeer alles op deze dichtbevolkte planeet met elkaar verbonden is, en dat wat op de ene plaats gebeurt, invloed heeft op ieders welzijn en gezondheid.

Ook die onmetelijke blauwe plas, de oceaan met al haar randzeeën, zet ons wel vaker aan tot dit soort reflecties. Een oceaan die ons voedsel, energie en medicijnen levert. Een wereldzee ook die het klimaat buffert en ons tot dusver – hoe lang nog? – hoedt voor de grote excessen van de opwarming door 93% van die extra energie te absorberen. Een watermassa ook die mentale en fysieke gezondheid bevordert, en tevens een welgekomen oord van recreatie is, die kansen biedt aan de blauwe economie. En een ecosysteem dat, opborrelend vanuit minuscuul leven (plankton en andere micro-organismen) de basis vormt voor al deze 'diensten' aan de maatschappij.

In dit nummer van De Grote Rede richten we de blik op een van de ondiepste, maar drukst gebruikte randzeeën: 'onze' Noordzee. Gemiddeld nauwelijks 90 meter diep – minder dan de hoogte van het hoogste flatgebouw aan de kust – is dit door land omringde, ondergelopen stuk continent van groot belang voor mens, natuur en economie. Een eerste hoofdbijdrage staat stil bij een bijzondere groep vogels die net deze kustzone heeft uitverkoren om er tot voortplanting te komen. Wouter Faveyts (Zwin Natuur Park) en Eric Stienen (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) reconstrueerden het wel en wee van onder meer sternen en meeuwen, waarvoor vis een niet onbelangrijke bron van voedsel is. Thomas Verleye & Steven Dauwe (VLIZ) besteden aandacht aan een andere gebruiker van deze rijkdom aan vis, de recreatieve zeevisser. En enigszins aansluitend hierbij roept Katrien Vervaele de sfeer op van zeewijdingen of -zegeningen, een traditioneel gebeuren dat sinds jaar en dag zij die "gebleven" zijn op zee herdenkt.

Zonder micro-leven in zee, geen vis. Zonder vis geen recreatieve en beroepsvisserij of een veelheid aan kustbroedvogels. Zonder visserij geen noodzakelijke herdenkingen van hoe oppermachtig die blauwe massa wel kan uithalen.

INHOUD #52

Kustkiekje 3
Kustbroedvogels: wendbaar en aangepast aan een dynamische omgeving 4
Recreatief zeevissen: een hobby met karakter 11
De zee gewijd van De Panne tot Doel 17
Scholeksters en mossels 22
Alikruiken of 'kreukels' 23
Kan je grijze garnalen kweken? 24
Zorgen voor morgen? 25
De DoeDoos op Drift 26
Op zeepierenjacht met Denise en Roger 27
De 'Zee als Goed Doel' breidt uit 28
Zeewoorden: kombuis, het Scheur 29
In de branding 33

Kustkiekje

Wat toont deze foto en waar is die genomen? Antwoorden kan op kustkiekjes@vliz.be met als onderwerp 'Grote Rede nr. 52'. Uit alle juiste inzendingen wordt een winnaar geloot, die een boekenprijs wint.

© Westtoer

Een dwergstern op zijn open nest op het 'sterneneiland' te Zeebrugge ©VILDA/Yves Adams

KUSTBROEDVOGELS

Wendbaar en aangepast aan een dynamische omgeving

Wouter Faveyts[1] & Eric Stienen[2]

Als aandachtige bezoeker heb je het ongetwijfeld al opgemerkt: aan onze kust komen ook vogels voor. Deels zijn dat soorten met een voorkeur voor typische kusthabitats: de zee, het strand, golfbrekers of de duinen. Onder die typische kustvogels is er een bijzondere groep die er in dit artikel even wordt uitgelicht: de kustbroedvogels. Ze broeden aan zee, en daar hebben ze een goede reden voor!

1 Zwin Natuur Park, wouter.faveyts@west-vlaanderen.be
2 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

De grote stern is een typische kustbroedvogel die pas vanaf 1988 opdook in België ©VILDA/Yves Adams

KUSTBROEDVOGELS?

Het tussenvoegsel 'broed' laat al raden dat het gaat om vogels die langs de kust broeden. Er zijn wel meer vogelsoorten die aan onze kust broeden, maar als kenners het over 'kustbroedvogels' hebben, bedoelen ze een bijzondere groep van sternen, meeuwen en steltlopers die in sterke mate afhankelijk zijn van de kust om voor nageslacht te zorgen. De meeste soorten nestelen vrijwel uitsluitend langs de kust (al broeden enkele meeuwensoorten en de visdief bijvoorbeeld ook veel in het binnenland). Meer nog, ze zoeken die kust op, aangepast als ze zijn aan de soms ruwe en onzekere omstandigheden. En wat alle kustbroedvogels gemeen hebben is dat ze in beginsel op de grond broeden. Dat maakt hen kwetsbaar voor roofdieren. Kustbiotopen zijn vaak ook heel dynamisch onder invloed van extreme weersomstandigheden, ze komen en gaan. Kustbroedvogels zijn erop ingesteld om heel snel in te spelen op deze veranderende omstandigheden. Als er ineens een geschikt broedterrein ontstaat, grijpen kustbroedvogels als ware pioniers meteen de kans om zich daar te gaan voortplanten. Na enkele jaren is de broedplaats vaak ongeschikt door alweer gewijzigde omstandigheden zoals opruk-kende vegetatie. Even snel als ze gekomen zijn verdwijnen kustbroedvogels dan weer, op zoek naar weer nieuwe plekken. Ze zijn als het ware geprogrammeerd om de dynamiek die van nature aanwezig is in kustmilieus, optimaal te benutten. Tegen de versnelde menselijke ingrepen in het kustlandschap zijn ze echter minder goed gewapend. In meer recente tijden is die dynamiek aan onze Belgische kust dan ook sterk aan banden gelegd met dammen, dijken, strandhoofden, zandopspuitingen etc.. Bovendien is onze kust vandaag heel druk bevolkt en er vinden tal van menselijke activiteiten plaats. Dat heeft een ingrijpende invloed gehad op het voorkomen van kustbroedvogels.

> “ KUSTBROEDVOGELS ZOEKEN DE KUST OP, AANGEPAST ALS ZE ZIJN AAN DE SOMS RUWE EN ONZEKERE OMSTANDIGHEDEN. ”

De bekendste en meest opvallende kustbroedvogels zijn meeuwen. In de volksmond worden alle meeuwen al eens op een hoopje gegooid onder de term 'zeemeeuw'. Geen al te beste naam want er zijn heel wat soorten meeuwen, elk met hun eigen gewoontes, en ze komen niet alleen aan zee voor. De meeste soorten meeuwen die in België broeden hebben wel in belangrijke mate een voorkeur om aan de kust te broeden. Onder de term kustbroedvogels gaan nog enkele minder bekende, maar erg kwetsbare soortgroepen schuil. In de eerste plaats de sterns: ook wit met grijs net als meeuwen, maar kleiner en sierlijker en in tegenstelling tot meeuwen terend op een vrijwel puur visdieet. Daarnaast rekent men nog een aantal soorten steltlopers tot de kustbroedvogels. Deze plevieren en de kluut zoeken in regel hun voedsel in open, slijkerig terrein.

KUSTBROEDVOGELS IN EEN VER VERLEDEN

Er zijn geen bronnen die het staven, maar vermoedelijk was het enorme slikken- en schorrengebied dat eeuwen geleden het uitzicht bepaalde van onze kustvlakte heel geschikt voor kustbroedvogels. Tegen het begin van de 19de eeuw, wanneer de eerste rapporten over de vogelrijkdom verschijnen, was de situatie al flink veranderd. Hoewel nog niets vergeleken met wat we nu kennen, was de invloed van de mens op het kustgebied tegen die tijd al zo groot dat er nog amper geschikt broedgebied overbleef voor kustbroedvogels. Alleen de strandplevier en dwergstern waren in die tijd regelmatige broedvogels. Kustbroedvogels zijn gesteld op dynamische milieus, en dit duo spant daarbij de kroon. Ze hebben een voorkeur voor de meest open, vaak zandige terreinen, zonder enige begroeiing. Hun originele biotoop

De grote stern aanvaardt meer vegetatie op zijn broedplaats. Begin jaren 2000 kende de populatie in Zeebrugge zijn bloeiperiode. ©VILDA/Yves Adams

Het 'sterneneiland' in de Zeebrugse voorhaven vormt een prima broedhabitat, gericht op de huisvesting van sterns, kleine meeuwen en plevieren. ©VILDA/Yves Adams

langs de Belgische kust is het hoge strand, net boven de hoogwaterlijn. In de 19de eeuw bood de rust van dat strand op verschillende plekken langs de kust nog ruimte voor broedende strandplevieren en dwergsterns. Behalve bontbekplevier – een neefje van de strandplevier – kwamen tot diep in de 20ste eeuw geen andere kustbroedvogels voor langs onze kust. Een opmerkelijk gegeven: meeuwen waren er toen ongetwijfeld wel al, maar niet als broedvogel. Van onze kust zijn ze in ieder geval niet gedocumenteerd. Plevieren en dwergstern bleven op het hoogstrand broeden tot na de Tweede Wereldoorlog. Snel nadien zorgde het opkomende massatoerisme op het strand ervoor dat het heel snel bergaf ging voor die soorten. Open en bloot nestelen op het strand is nu eenmaal niet te combineren met voortdurende verstoring door strandgasten.

HET ZWIN BRENGT REDDING

Net in de periode dat het opkomende kusttoerisme de weinige kustbroedvogels aan de Belgische kust de das dreigde om te doen, vond in het Zwin in Knokke-Heist een belangrijke ontwikkeling plaats. In 1952 richtte graaf Léon Lippens het Zwin in als particulier natuurreservaat, een van de allereerste beschermde gebieden in België. Het was een gevolg van de grote watersnoodramp van 1953 en de beslissing om de Internationale Dijk in het Zwin te verhogen. Graaf Lippens greep eind de jaren '50 die kans met beide handen om een natuurontwikkelingsproject *avant la lettre* te realiseren. Het materiaal voor de dijk kwam uit drie grote putten in de Zwinvlakte. Eens deze putten waren volgelopen met water, vormden de daarin aangelegde kleine eilandjes een uitermate geschikt broedbiotoop voor kustbroedvogels. De resultaten lieten niet lang op zich wachten. Er vonden vrijwel meteen broedgevallen plaats van zilvermeeuw, kokmeeuw en visdief. Die laatste twee soorten liepen al snel hard van stapel, met broedkolonies van duizenden kokmeeuwen en een paar honderd visdiefjes. Dwergsterns vestigden zich ook, maar verdwenen even snel als ze gekomen waren. In latere jaren vervoegden zwartkopmeeuw, stormmeeuw en kleine mantelmeeuw het lijstje van kustbroedvogels in het Zwin. Tussen de tweede wereldoorlog en het begin van de jaren '80 was het Zwin de enige noemenswaardige broedplaats van kustbroedvogels langs de Belgische kust.

ONBEWUSTE BOOST DOOR INDUSTRIËLE ONTWIKKELING

Zeebrugge toplocatie voor kustbroedvogels in NW-Europa

In de periode dat kustbroedvogels hoge toppen scheerden in het Zwin, gebeurde er iets verderop langs de kust nog iets zeer ingrijpends. De ontwikkeling van de haven van Zeebrugge zo'n veertig jaar geleden ging gepaard met het creëren van enorme opgespoten terreinen. Landinwaarts, in wat tegenwoordig de 'Achterhaven' wordt genoemd, verdwenen biologisch waardevolle polders onder een metersdikke laag baggerspecie. Die grond was afkomstig van het uitgraven van enorme havendokken. In een latere fase zouden die opgehoogde terreinen deels gaan dienen voor de vestiging van bedrijventerreinen. Net uit de kust, in de 'Voorhaven', verrezen dan weer twee enorme strekdammen in zee, met daartussen uitgestrekte met zand opgespoten terreinen. Met hun (aanvankelijk) zeer open karakter, met nauwelijks begroeiing, en vaak verspreid natte zones, voldeden deze terreinen uitstekend aan de vereisten die kustbroedvogels stellen aan hun broedplaats. Als snel vestigde zich het hele gamma aan kustbroedvogels in het Zeebrugse havengebied. Daaronder ook de grote stern, een soort die tot dan niet bekend was als Belgische broedvogel. De aantallen kustbroedvogels waren ongezien in België. Eerst piekten de soorten met een voorkeur voor de vroegste pioniersstadia, zeg maar de kaalste terreinen:

dwergstern (tot 425 broedparen in 1997), bontbekplevier (maximaal 16 broedparen in 1994) en strandplevier (maximaal 119 broedparen in 1995). Toen de oppervlakte aan vroeg pioniersbiotoop afnam door geleidelijke begroeiing, daalden de aantallen. Andere soorten (visdief, grote stern, meeuwen), die wat meer vegetatie aanvaarden op de broedplaats, scheerden hoge toppen. Of hoe het Zeebrugse havengebied zowaar een van de belangrijkste broedplaatsen voor kustbroedvogels in Noordwest-Europa werd!

Allesbehalve een stabiele situatie...

De situatie was echter niet stabiel. Door voortschrijdende vegetatiesuccessie – het proces waarbij de meeste natuurlijke gronden, zonder ingreep van de mens, vanzelf dichtgroeien – verloren de broedplaatsen in de haven geleidelijk hun aantrekkingskracht. Wat echter nog meer precair was: het havengebied was niet ontwikkeld voor kustbroedvogels maar ten behoeve van grootschalige economische activiteiten. In tegenstelling tot het Zwin, dat als natuurgebied bescherming geniet en biedt aan kustbroedvogels, was dat niet het geval voor de Zeebrugse haven. Spijts de aanwezigheid van internationaal belangrijke aantallen kustbroedvogels, en de middels de EU-Vogelrichtlijn juridische verplichting om broedplaatsen voor kustbroedvogels in de haven te behouden, dreigde een catastrofe voor sternen en plevieren. En alsof dat nog niet genoeg was, ging deze evolutie gepaard met het einde van de hoogdagen voor kustbroedvogels in het Zwin. De populaties kustbroedvogels liepen er snel terug door voortdurende habitatverslechtering. De verzanding van de Zwinvlakte leidde tot een steeds meer gesloten vegetatie, tot het dichtslibben van kreken en daardoor tot het verdwijnen van de broedeilandjes. Het kon niet uitblijven. Kort na de eeuwwisseling was het over and out: er waren geen kustbroedvogels meer in het Zwin!

Een mannetje strandplevier ©VILDA/Yves Adams

De vos wist zich perfect aan te passen aan het door de mens sterk aangepast kustlandschap. Op korte termijn vormt deze soort een van de grootste bedreigingen voor kustbroedvogels aan onze kust. ©VILDA/Yves Adams

NATUURONTWIKKELING HELPT HET TIJ (DEELS) KEREN

Een 'sterneneiland' als veilige haven

Bij de start van het millennium maskeerden de hoge aantallen in de Zeebrugse haven nog de teloorgang van de populaties van kustbroedvogels in het Zwin. Maar al snel pakten de onweerswolken zich samen. Zonder juridische bescherming voor de broedgebieden die in toenemende mate plaats ruimden voor havenontwikkeling, zag het er even heel slecht uit voor kustbroedvogels in België. Gelukkig was men zich bewust van het probleem en waren beleidsmakers bereid om actie te ondernemen. Geen evident proces, maar uiteindelijk kwam er voor het Zeebrugse havengebied een vergelijk uit de bus, mét focus op zowel de economische ontwikkeling van de haven als op het vrijwaren van de belangrijke rol voor kustbroedvogels. Beslist werd om terreinen in te richten, specifiek voor bepaalde soorten, en die terreinen aan te duiden als speciale beschermingszone in het kader van de EU-Vogelrichtlijn. Het meest in het oog springend is het zogenaamde 'sterneneiland' in de oostelijke voorhaven. Het is een opgespoten terrein met prima broedhabitat, gericht op de huisvesting van sterns, kleine meeuwen en plevieren. Doordat het gebied verbonden is met de oostelijke havenstrekdam is het eigenlijk een schiereiland en geen echt eiland. Het sterneneiland was initieel zeer succesvol en grote stern en visdief bereikten hier hun piekaantallen, met in 2004 respectievelijk 4.067 paren en 3.052 paren. De verbinding van de Voorhaven, via de oostelijke strekdam, met het vasteland liet landroofdieren echter toe het schiereiland te bereiken. Die zorgden voor veel predatie onder de grondbroedende kustbroedvogels en de aantallen namen flink af. Vandaag zorgt een afscherming van een deel van het schiereiland tegen landroofdieren ervoor dat het aantal visdieven en kokmeeuwen weer toeneemt.

Grootschalige natuurontwikkeling in het Zwin, een nieuw broedgebied in Oostende

En het Zwin? Dat kwam in het begin van de 21ste eeuw in handen van de Vlaamse overheid en in beheer bij het Vlaamse Agentschap voor Natuur en Bos. Het werd het voorwerp van grootschalige natuurontwikkelingsprojecten, onder meer gericht

op het herstel van broedplaatsen voor kustbroedvogels. Dat was nodig want het gebied was voor die soorten aangeduid als speciale beschermingszone in het kader van de EU-Vogelrichtlijn. De heraanleg in 2014 van een van de grote waterplassen in de Zwinvlakte, compleet met broedeilanden, is daar een van. De Zwinuitbreiding, begin 2019 een feit, voegde aan de bestaande Zwinvlakte bovendien nog eens 120 hectare extra slikken- en schorrengebied toe, inclusief bijkomende broedeilanden.
De maatregelen misten hun effect niet: vrijwel alle uit het gebied verdwenen kustbroedvogels keerden intussen terug.
Maar ook elders aan de kust volgden maatregelen. In de Spuikom van Oostende creëerde afdeling Kust van het Vlaamse agentschap MDK vier broedeilanden voor kustbroedvogels. Dat had vooral een grote aantrekkingskracht op visdieven en kokmeeuwen, met op enkele jaren tijd vrij spectaculaire aantallen. De eilandjes zijn overigens gemakkelijk te bewonderen vanaf de oever en zeker in het broedseizoen het bezichtigen waard!

EEN BLIK OP DE TOEKOMST

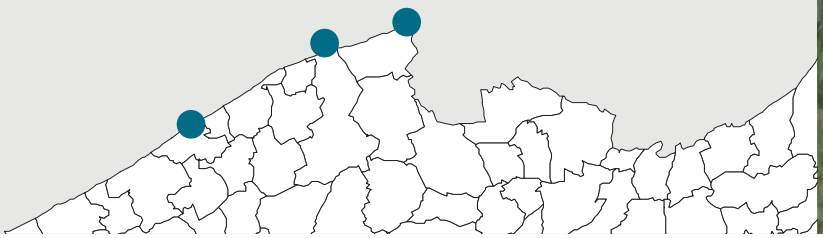
Het is duidelijk. Kustbroedvogels kenden een bewogen geschiedenis aan onze kust. De voorbije eeuw was er een van pieken en dalen. Menselijke activiteiten speelden een grote rol in het wel en wee van de populaties. Sommige van die activiteiten waren desastreus. Maar even goed zijn geplande menselijke ingrepen er de oorzaak van dat er nog altijd kustbroedvogels langs onze kust tot broeden komen. Toch blijven er heel wat uitdagingen. Wellicht de grootste uitdaging op korte termijn is predatie door onder andere vossen. In de natuur is predatie, waarbij bepaalde soorten zich voeden met andere soorten, perfect normaal. Ook kustbroedvogels zijn daaraan onderhevig. Meer nog: kustbroedvogels staan er om bekend dat ze regelmatig te maken krijgen met broedseizoenen die op grote schaal mislukken, onder meer door predatie. Dat is geen ramp. Doordat het langlevende soorten zijn, kunnen ze een 'slecht jaar' eens in de zoveel jaar opvangen met af en toe een heel succesvol broedseizoen, met veel uitgevlogen jongen.
Dat systeem kent echter zijn limieten. Ons zeer intensief gebruikte en sterk geürbaniseerde landschap heeft grote negatieve gevolgen voor de biodiversiteit. Eén van de manieren waarop dat tot uiting komt is dat veel soorten die speciale ecologische vereisten hebben, het zwaar hebben. Anderzijds doet een klein deel generalistische en opportunistische soorten het net heel goed. Die slagen er perfect in zich aan te passen in ons eentonige landschap. De vos is daar een van. Vossen komen al heel lang van nature voor in Vlaanderen, maar langs de kust doken ze pas in 1991 voor het eerst op. Intussen zijn ze ook aan zee een algemene verschijning. Dat staat in schril contrast met kustbroedvogels die, in het sterk verstedelijkte en geëxploiteerde landschap, net teruggedreven zijn in naar verhouding heel kleine gebieden, met amper of geen uitwijkmogelijkheden.
Wij hebben hun eieren – haast letterlijk – in één mand gelegd, en dat maakt die plekken oh zo kwetsbaar voor predatie. Bovendien zijn de meeste kustbroedvogels koloniebroeders die graag met honderden koppeltjes bij elkaar nestelen en vrijwel gelijktijdig hun eieren leggen, wat hun extra kwetsbaar maakt voor landroofdieren zoals de vos.
Tot nader order zullen beheermaatregelen in de kustbroedvogellocaties dan ook nodig zijn om predatie te counteren. En dan is er nog de klimaatverandering. Broedplaatsen van sternen en plevieren liggen in de frontlinie van de extra verwachte zeespiegelstijging. Als het water stijgt zullen hun broedplaatsen als eerste overspoelen, met in ons zeer druk bevolkte kustgebied amper of geen uitwijkmogelijkheden. Kustbroedvogels lijken wel geprangd te zitten tussen een stijgende zeespiegel en voor hen ongeschikte biotopen. Wie helpt hen vaste voet aan wal houden?

Een grote gemengde kolonie zwartkopmeeuwen en kokmeeuwen in het Zwin, mei 2019. © Zwin Natuur Park

HOTSPOTS VOOR KUSTBROEDVOGELS AAN ZEE

Ons land herbergt drie hotspots voor kustbroedvogels: de Zeebrugse haven, het Zwin Natuur Park en de Oostendse Spuikom. Het broedgebied in de Zeebrugse haven is niet toegankelijk, maar in het Zwin en aan de Oostendse Spuikom kan je met eigen ogen de broedende kustbroedvogels bewonderen. Van maart tot augustus zijn de vogels er aanwezig. April-juli is de periode met het meeste activiteit. De kolonies van honderden broedparen maken dan veel kabaal: vogels brengen visjes aan, voederen hun jongen of hebben het aan de stok met een buur. Een kolonie kustbroedvogels is een schouwspel waar je gerust wat tijd voor dient uit te trekken! In het Zwin kan dat via een bezoek aan het Zwin Natuur Park (***www.zwin.be***). Op verschillende plaatsen in het Park heb je een prima uitzicht op de broedeilanden met meeuwen, sterns en steltlopers. Je krijgt er ook deskundige uitleg van een gids en via infopanelen. En je kan de vogels bespieden met telescopen die ter beschikking staan. De broedeilanden in de spuikom van Oostende bevinden zich in het noordwestelijke deel van de 80 hectare grote plas en kunnen vanaf de Schietbaanstraat bekeken worden. De IJzermonding in Nieuwpoort is een plek waar buiten de broedtijd soms veel kustbroedvogels kunnen verblijven, maar bij gebrek aan geschikte broedplaatsen komen ze er niet tot broeden.

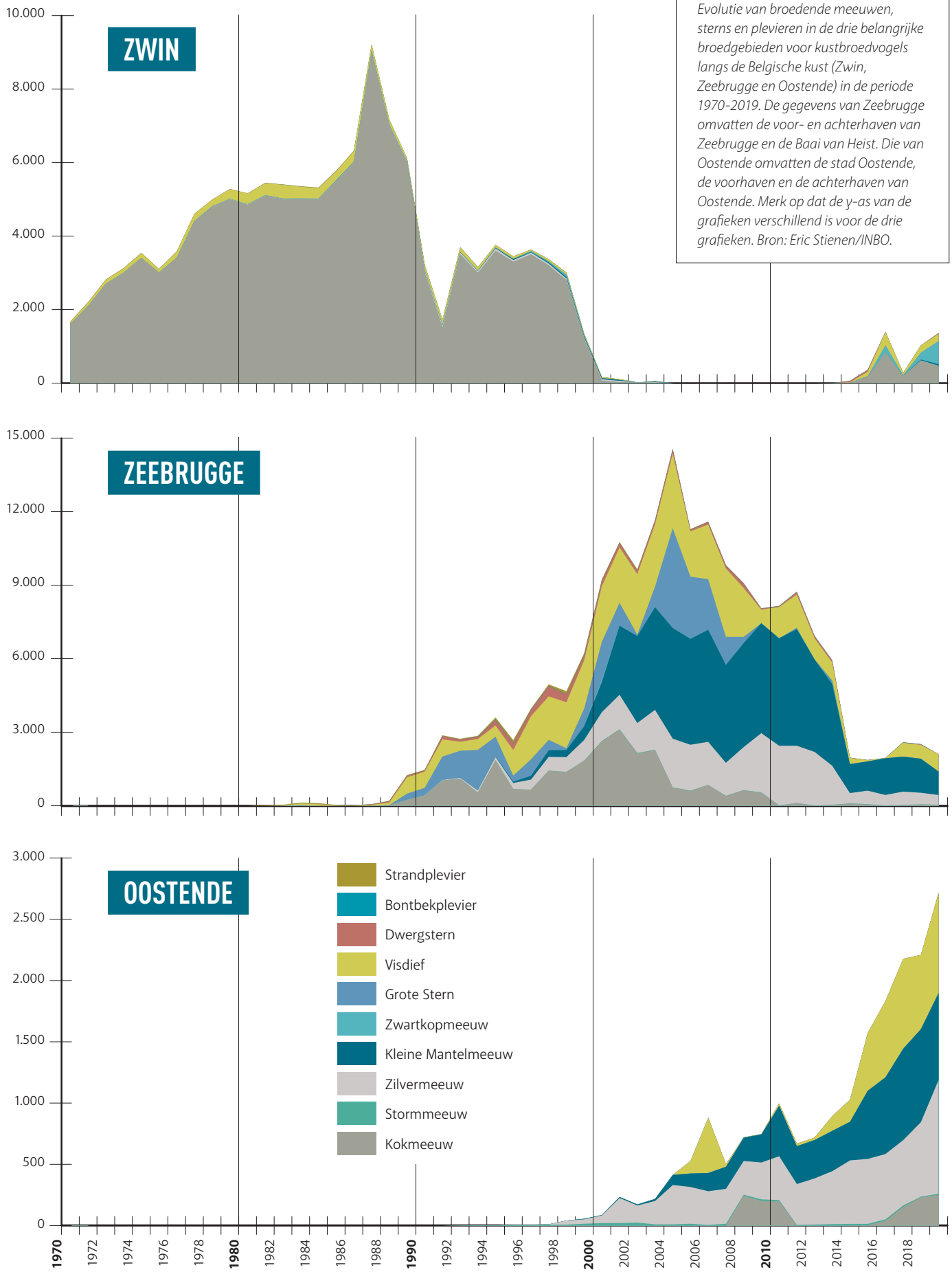

EVOLUTIE VAN KUSTBROEDVOGELS LANGS DE BELGISCHE KUST

AANTAL BROEDPAREN

Evolutie van broedende meeuwen, sterns en plevieren in de drie belangrijke broedgebieden voor kustbroedvogels langs de Belgische kust (Zwin, Zeebrugge en Oostende) in de periode 1970-2019. De gegevens van Zeebrugge omvatten de voor- en achterhaven van Zeebrugge en de Baai van Heist. Die van Oostende omvatten de stad Oostende, de voorhaven en de achterhaven van Oostende. Merk op dat de y-as van de grafieken verschillend is voor de drie grafieken. Bron: Eric Stienen/INBO.

© VLIZ/Bart De Smet

RECREATIEF ZEEVISSEN

Een hobby met karakter

*Thomas Verleye & Steven Dauwe**

De recreatieve zeevisserij in België was tot voor kort een blinde kennisvlek. Nieuw onderzoek door VLIZ en ILVO biedt nu een inkijk in de wereld van deze hobbyvisser. Wie zijn ze en waar komen ze vandaan? Wat vangen ze en hoeveel kost hun hobby? Die wetenschappelijke aanpak lijkt de hobbyvisser overigens wel te bekoren. Hij stapt intussen vrolijk mee in het onderzoek en helpt vorsers te achterhalen waar onze zeebaars vertoeft of wat een ecologisch alternatief kan zijn voor vislood. “Partners in science”, zo zien we het graag!

* *VLIZ*

Overzicht van de recreatieve zeevisserijtechnieken die worden beoefend langs de Belgische kustlijn en op het Belgisch deel van de Noordzee. A: hengelvaartuig; B: sleepnetvaartuig met bordennet; C: sleepnetvaartuig met boomkor; D: hengelen vanaf het strand/golfbreker; E: hengelen vanaf een dam/staketsel; F: kruien; G:paardenvisserij; H: platte netten; I: kartenetten; J: fuiknetten; K: stakennetten: L: haken/kordelen.

WAT IS RECREATIEF ZEEVISSEN?

Recreatief zeevissen is het vrijetijds- en het wedstrijdvissen op zee of langs de kustlijn. Anders dan bij de commerciële zeevisserij mogen de vangsten niet verkocht worden. Recreatieve zeevissers zijn ook niet onderhevig aan vangstrapportages, vislicenties of vergunningen. België is hiermee geen buitenbeentje binnen Europa. In de meeste lidstaten is de recreatieve zeevisserij op zee immers 'vrij' (mits het naleven van voorwaarden – zie verder), al zijn er ook lidstaten zoals Denemarken waar een vergunningensysteem van toepassing is. Het ontbreken van officiële vangstgegevens en licenties verklaart waarom deze activiteit lang onder de radar is gebleven.

Daarnaast speelt de Belgische recreatieve zeevisserij, in tegenstelling tot de commerciële zeevisserij, zich nagenoeg volledig af in onze nationale kustwateren. Omdat ze gevoeliger zijn voor lokale veranderingen in het ecosysteem nemen recreatieve zeevissers vaak als eerste bepaalde trends in visbestanden waar. Dit maakt hun kennis en observaties zeer waardevol voor wetenschappelijk onderzoek.

EEN VEELHEID AAN TECHNIEKEN

Hoe beperkt in omvang de Belgische kustlijn (67 km) en ons zeegebied (3.454 km^2) wel mogen zijn, toch is er sprake van heel wat recreatieve vistechnieken. Wanneer je vanaf het strand een blik op de zee werpt, heb je ongetwijfeld de kleine vaartuigjes met overboord hellende hengelsof kleine sleepnettenal eens opgemerkt. Met ruim 800 zijn ze, hoofdzakelijk hengelvaartuigen (700-tal), met een ligplaats in een van de vier Belgische kustjachthavens.
Ook op het strand kun je tal van technieken

Net zoals de commerciële zeevisserij dient ook de recreatieve zeevisser zich te houden aan tal van regels. Zo gelden voor bepaalde soorten zoals zeebaars vangstbeperkingen. © VLIZ/Bart De Smet

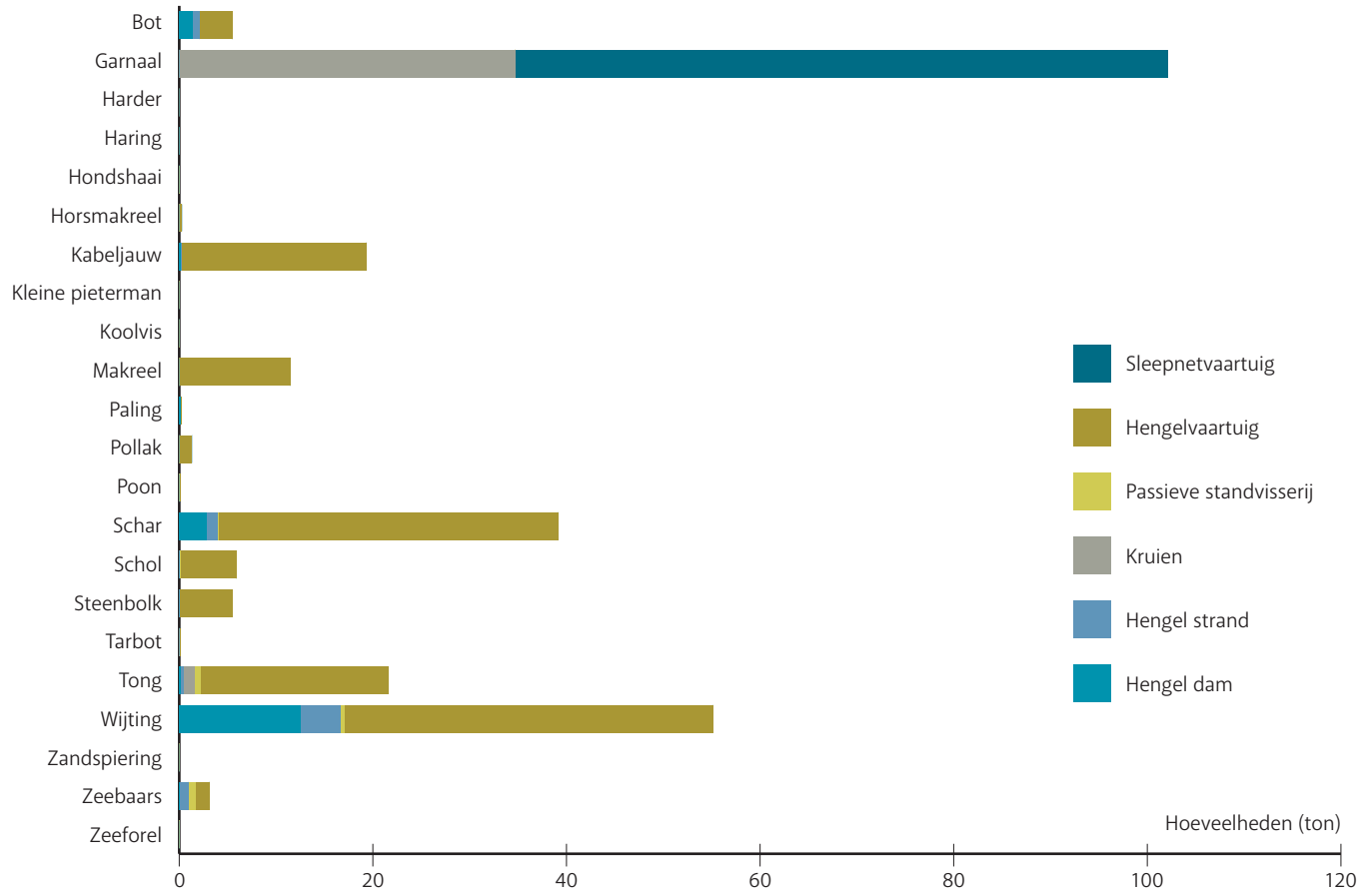
aanschouwen. Zo zijn er de hengelaars die vanaf het strand, een golfbreker of een staketsel hun (soms impressionante) werptechnieken demonstreren, waarbij sommigen hun aas tot wel 200 meter ver in zee katapulteren. Bij laag water kun je over nagenoeg de ganse kustlijn de in gele of oranje waadpakken gehulde kruiers spotten. Met een voortgetrokken sleepnet proberen deze vissers garnaal of tong op te scheppen die zich schuilhoudt in het ondiepe strandwater. Kruiers zijn dan ook een ware attractie. Het ter plaatse sorteren van de vangst lokt vele kijklustigen en biedt een unieke kijk op de biodiversiteit van onze ondiepe kustwateren. Zoek je echter een kruier tijdens de winter, is de kans groot dat je van een kale reis terugkomt. Kruiers houden ervan hun hobby vooral in het voor- en najaar te beoefenen.

Naast de kruiers kent ook de garnaalvisserij te paard (paardenvissers) een toeristische aantrekkingskracht. UNESCO nam deze manier van vissen, enkel nog in Oostduinkerke beoefend, eind 2013 zelfs op in de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid.
Een laatste categorie binnen de strandvisserij betreft de 'passieve strandvisserij'. De term is een verzamelnaam voor verschillende nettypes die de visser bij laag water ter hoogte van de laagwaterlijn ingraaft waarna het de netten (of haken) zijn die het werk doen. De visser in kwestie komt pas bij een volgend laagtij, zo'n twaalf uur later, zijn netten inspecteren. Hoewel de naam anders doet vermoeden, vraagt ook deze techniek enige toewijding. Vaak dient de visser midden in de nacht ter plaatse te gaan om te voorkomen dat de meeuwen met de vangst aan de haal gaan.

HOE 'VRIJ' IS DE RECREATIEVE VISSER?

De vrijstelling voor vangstrapportages en vergunningen betekent niet dat de recreatieve zeevisserij synoniem staat voor *the Wild West*, integendeel. Net zoals de commerciële zeevisserij dient ook de recreatieve zeevisser zich te houden aan tal van regels. Zo gelden voor bepaalde soorten vangstbeperkingen (zogenaamde 'baglimieten'). Van zeebaars mag je slechts twee stuks per persoon per dag aanlanden, en dit enkel van 1 maart tot en met 30 november. Bij kabeljauw geldt een maximum van 15 kg per persoon per dag. Voor beide soorten geldt bovendien een verbod op het verhandelen van de vangst. Vaartuigen mogen 's nachts (22u tot 5u) niet vissen. En voor sleepnetvaartuigen gelden bijkomende regels voor de toegelaten maximale grootte van de netten en het vaartuig. Ze zijn ook onderhevig aan vangst- (geen soorten waarvoor vangstlimieten zijn afgesproken) en vaarbeperkingen (niet vissen buiten de 3 zeemijl of 5,5 km uit de kust).

Voor de strandvisserij-activiteiten gelden, naast de Europese en nationale reglementeringen (bv. minimale maaswijdte van de strandnetten, baglimieten, etc.), ook gemeente-specifieke regels. Vaak liggen die vast in Politieverordeningen. De regels slaan zowel op wanneer (bv. verbodsperiodes), waar (bv. verboden zones) en hoe (bv. regels omtrent de verankering van netten) de visser in actie kan treden. Ook administratieve zaken (bv. registratie) komen aan bod. Als antwoord op de sterke verschillen tussen de gemeenten en het versnipperde karakter van de reglementering over verschillende beleidsniveaus, is er nu een interactief online platform dat de recreatieve visser wegwijs maakt in het kluwen aan regels: ***www.recreatievezeevisserij.be/Regelgeving/Wetgeving***.

De recreatieve aanvoer van vis en garnaal in 2018 (in ton). De vangsten worden bijkomend onderverdeeld naar vistechniek.

WIE IS DIE BELGISCHE RECREATIEVE ZEEVISSER?

Eerste schattingen leren dat België minstens 3.000 actieve recreatieve zeevissers telt, waarvan ruim de helft (57%) hengelt vanop een vaartuig. De hobby is hoofdzakelijk in trek bij mannen (98%), die meestal verslingerd zijn aan het vissen. Ongeveer twee derde van de vissers blijkt afkomstig uit de enige kustprovincie, West-Vlaanderen. De gemiddelde leeftijd van de recreatieve zeevisser bedraagt 56 jaar, wat suggereert dat de hobby vooralsnog minder in trek is bij jongeren.

Ongeveer een op de drie vissers geeft aan lid te zijn van een visclub of een sectorgebonden vereniging of organisatie, terwijl slechts 13% vist in wedstrijdverband. Zowel het lidmaatschap als de deelname aan viswedstrijden varieert sterk naargelang de techniek. Zo blijken nagenoeg alle paardenvissers en ruim de helft van de bootvissers (hengel en sleep) lid te zijn van een organisatie en neemt 20% van de bootvissers soms deel aan wedstrijden. Bij de strandhengelaars daarentegen is slechts een op de tien actief in het verenigingsleven.

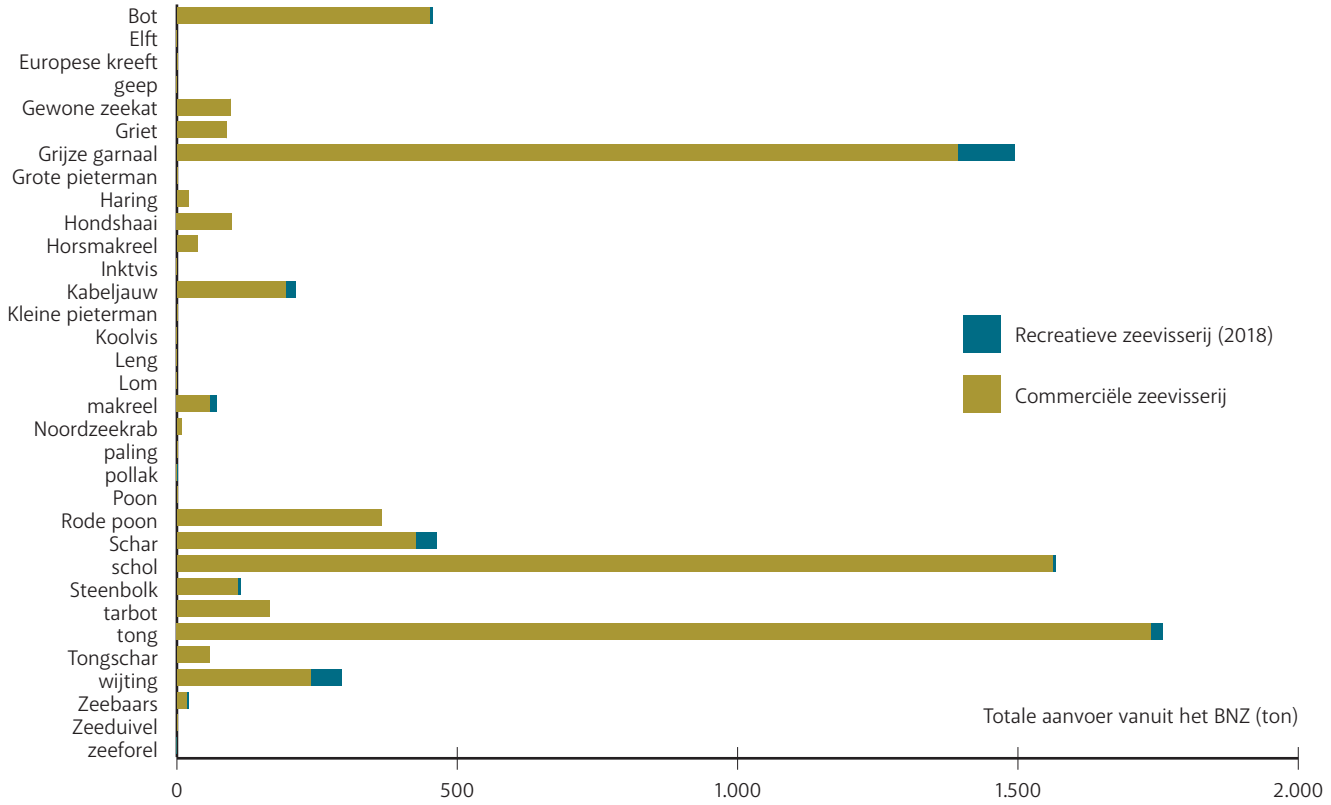
Het mag intussen wel duidelijk zijn dat recreatief zeevissen een hobby is met verschillende facetten en uitdagingen. Dit unieke 'karakter' van de recreatieve zeevisserij verschilt van land tot land en kent ook grote regionale verschillen. In de eerste plaats is er een sterke variatie in de beviste soorten en de hiermee gerelateerde vangsttechnieken. Belgische recreatieve zeevissers zijn een goed voorbeeld, met niet minder dan 33 verschillende gevangen soorten. Ook het doel van de vistrip kan verschillen. Waar vissers in Engeland en Noorwegen na het vangen hun vis nagenoeg onmiddellijk weer de vrijheid schenken (het zogenaamde '*catch & release principe*'), vist de Belgische visser eerder voor eigen consumptie.

HOE GROOT IS DE VANGST?

Uit een studie van het VLIZ en het ILVO (zie verder) blijkt dat Belgische recreatieve zeevissers in 2018 ongeveer 1,53 miljoen vissen (exclusief garnaal) aan de haak sloegen. Ongeveer de helft (52%) wordt teruggegooid (47% ondermaats; 5% bovenmaats), 48% blijft aan boord. De totale aanvoer klopt hiermee af op 169 ton zeevis en 102 ton grijze garnaal, goed voor een totaal aanvoervolume van 271 ton. Het gros van deze aanvoer is afkomstig van de hengel- (ruim 141 ton vis) en sleepnetvaartuigen (ruim 67 ton garnaal), samen goed voor bijna 209 ton. De overige 62 ton, waarvan bijna 35 ton garnaal en ongeveer 28 ton zeevis, is het resultaat van de strandvisserij[1].

In 2018 waren de meest gevangen soorten: garnaal (102 ton), wijting (55 ton), schar (39 ton), tong (22 ton), kabeljauw (19 ton) en makreel (12 ton). Of je al dan niet een bepaalde soort 'aan de haak' slaat is onder andere afhankelijk van de gebruikte vistechniek, de vislocatie, het seizoen en de getijden. Zo kunnen tong, makreel en pladijs als zomervis bestempeld worden, terwijl schar dan minder talrijk aanwezig is. De grootste garnaalvangsten verwacht je dan weer in het najaar (september-november). Kabeljauw blijkt op zijn beurt in de winter het doelwit van hengelvaartuigen dichter bij de kust. Pladijs en makreel zal je vooral

1 De paardenvisserij wordt hier buiten beschouwing gelaten wegens gebrek aan data.

De aanvoervolumes van de verschillende soorten afkomstig uit het Belgisch deel van de Noordzee, met onderscheid tussen de recreatieve zeevisserij en de commerciële visserij (inclusief buitenlandse vaartuigen).

voorbij de 3 zeemijl vangen en maar zeer zelden vanaf het strand. Deze (en nog veel meer) unieke kennis over het doen en laten van de vis in onze Noordzee maken de recreatieve zeevisser tot een voorname partner in het kader van wetenschappelijk onderzoek (zie verder).

VERHOUDING MET DE COMMERCIËLE ZEEVISSERIJ

Mede door het ontbreken van vangstdata vanuit de recreatieve zeevisserij leefde er tot voor kort enige achterdocht omtrent de grootteorde van de vangsten en de mogelijke concurrentie ten opzichte van de commerciële zeevisserij. Die blijkt echter nauwelijks aan de orde. In 2016 was de commerciële zeevisserij op het Belgisch deel van de Noordzee (inclusief buitenlandse vaartuigen) goed voor een aanvoer van ruim 7.100 ton aan zeeproducten, waarbij Nederlandse vaartuigen ongeveer drie vierde van het totale aanvoervolume vertegenwoordigden. De drie meest gevangen soorten waren tong, pladijs en garnaal. De recreatieve zeevisserij was met zijn 271 ton goed voor nauwelijks 3,7% van de totale aanvoer, met grote verschillen afhankelijk van de soort. Zo is de recreatieve zeevisserij verantwoordelijk voor (<)1% van de aanvoer van de commercieel interessante soorten tong en pladijs, terwijl dit voor garnaal oploopt tot 7%. Voor makreel en wijting kan het relatief aandeel van de recreatieve zeevisserij tot respectievelijk 16% en 19% bedragen.

ECONOMISCH RELEVANT OF NIET?

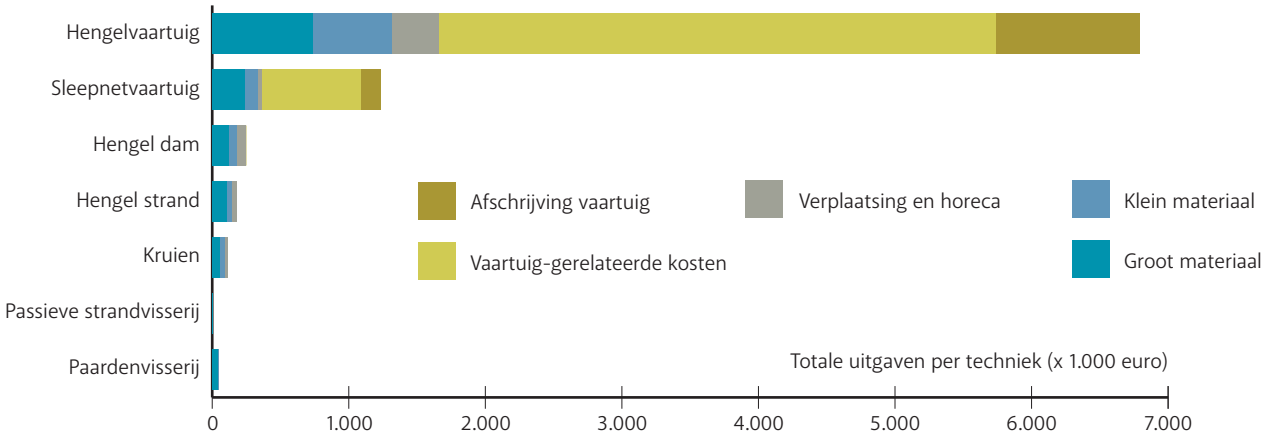
Gezien het verbod op het verkopen van de vangst waren nogal wat beleidsmakers in het verleden de mening toegedaan dat de economische meerwaarde van de recreatieve zeevisserij nihil was. Een studie, besteld door de Europese Visserijcommissie (EU PECH) in 2017, bracht hier verandering in. Ze schatte de totale jaarlijkse toegevoegde waarde op Europees niveau op 10,5 miljard euro, waarvan 5,1 miljard euro uit de 'directe' verkoop van vismateriaal, etc. De jobcreatie kwam uit op bijna 100.000 voltijdse equivalenten (VTE), waarvan ruim 57.000 directe jobs.

Diezelfde studie schatte de totale toegevoegde waarde voor België (direct en indirect) op 60 miljoen euro en het aantal jobs op ruim 400 VTE. Een uitgebreide bevraging door het VLIZ in 2016-2017 raamde de 'directe' uitgaven op minimum 8,6 miljoen euro op jaarbasis. Zo zijn het vooral de booteigenaars die voorzien in grote jaarlijkse uitgaven (ruim 3.500 euro per persoon) en op deze wijze het gros van de totale directe uitgaven voor hun rekening nemen. De Belgische recreatieve zeevisserij kent ook een 'indirecte' en 'geïnduceerde' economische meerwaarde die moeilijk te kwantificeren valt, zoals bijvoorbeeld de toeristische aantrekkingskracht van de paardenvissers, kruiers en chartervaartuigen.

HOE WETEN WE DIT ALLEMAAL?

Op het eerste zicht lijken bovenstaande gegevens voor de hand liggend. Toch was er amper vijf jaar terug in de tijd helemaal niets geweten over de Belgische recreatieve zeevisserij. Gestuwd door de verplichting op Europees niveau om biologische gegevens te verzamelen, werkten het VLIZ en het ILVO voor ons land een uitgebreid en origineel monitoringsprogramma uit[2]. Nieuw aan de aanpak was dat het gros van het werk niet geschiedde vanuit een kantoorruimte, maar in het veld ('te land, ter zee en in de lucht'). De kleine Belgische kuststrook leent zich

2 Gesteund vanuit de federale overheid (FOD Leefmilieu – Dienst Marien Milieu), Vlaanderen (Nationaal Dataverzamelingsprogramma) en de Provincie West-Vlaanderen.

De totale directe uitgaven op jaarbasis per vistechniek, met een onderscheid tussen de verschillende uitgavenposten (groot materiaal, klein materiaal, verplaatsing/horeca, vaartuig-gerelateerde kosten en de afschrijving van de vaartuigen).

immers uitstekend hiertoe. Tevens bood deze aanwezigheid buiten, alsook een nauwe interactie met de vissers, de onderzoekers een unieke inkijk op hun leefwereld, resulterend in uitzonderlijke kwalitatieve data.

Naast het uitgebreide veldwerkprogramma steunen de resultaten in belangrijke mate (sinds 2017) op de vrijwillige vangstrapportages van een 300-tal recreatieve zeevissers. Via het zogenaamde 'logboek' dienen de vissers op vistripniveau hun vangsten, alsook de toegepaste techniek, locatie, duur, etc. op te geven. Via een online portaal (***www.recreatievezeevisserij.be/Logboek/***) kunnen al deze gegevens efficiënt verzameld worden. Door deze vangstgegevens te koppelen aan de verwerkte velddata (bv. aantal visuren op jaarbasis per techniek) krijg je een beeld van de totale vangsten.

EEN WAARDEVOLLE SAMENWERKING

De samenwerking houdt hier niet op. Zo ondersteunen de recreatieve zeevissers binnen het kader van wetenschappelijke opdrachten de onderzoekers door hun vaartuigen en kennis over vislocaties en vangsttechnieken beschikbaar te stellen. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij onderzoek naar trekroutes en plaatstrouw van vissen, met zenders en tags. In het project 'Populatiedynamica Zeebaars' helpen recreatieve zeevissers met het vangen en merken van zeebaars in de voorhaven van Zeebrugge. Bij vangst van een gemerkte of van een zender voorziene vis, staat de visser het exemplaar af aan de wetenschap. Een waardevolle bijdrage tot de kennis over visbewegingen.

In 2019 stond het thema 'visloodvervangers' centraal. Lood is een giftig zwaar metaal. Het gebruik (en het verlies) ervan dient zoveel als mogelijk beperkt te worden. De unieke eigenschappen van lood (kneedbaar, laag smeltpunt, relatief lage kost, hoog soortelijk gewicht) maken het evenwel niet eenvoudig om met milieuvriendelijke evenwaardige alternatieven over de brug te komen. Samen met de vissers schatte een testproject met milieuvriendelijke werpgewichten de gebruikseigenschappen van deze alternatieven in om aanbevelingen te formuleren voor een toekomstgericht beleid.

> **"DE RECREATIEVE ZEEVISSERIJ WAS MET 271 TON GOED VOOR NAUWELIJKS 3,7% VAN DE TOTALE AANVOER."**

En in 2020 vond opnieuw een samenwerking plaats met het oog op het in kaart brengen van de impact van de lockdown-maatregelen (Covid-19) op het sociaal welzijn van de visser, het spendeergedrag en de vangsten. Zo kenden de vissers een licht verminderd algemeen welzijnsgevoel en vervijfvoudigde het aandeel (tijdelijke) werklozen binnen de actieve bevolking onder de respondenten. De directe uitgaven op dagniveau bleken dan weer met 84% te zijn teruggeschroefd tijdens de lockdown-periode in vergelijking met de maanden ervoor.

NOG MEER INTERESSE?

Heeft bovenstaande je interesse in de recreatieve zeevisserij aangewakkerd en wens je meer informatie over het monitoringsprogramma of de samenwerkingsprojecten? Ben je zelf een recreatieve zeevisser en wens je bij te dragen tot het opvolgprogramma door je vangsten te registreren? Of ben je gewoon op zoek naar de plaatselijke regelgeving? Dan kun je terecht op ***www.recreatievezeevisserij.be***. Niet onmiddellijk gevonden wat je zoekt? Neem dan rechtstreeks contact op via ***info@recreatievezeevisserij.be***.

BRONNEN

- Verleye T., S. Dauwe, F. van Winsen & E. Torreele (2019). Recreatieve zeevisserij in België anno 2018 - Feiten en cijfers. VLIZ Beleidsinformerende Nota's, 2019_002. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende. ISBN 978-94-920-4372-6. 86 pp.
- Verleye T. & L. Devriese (2019). Valt er te zwichten voor loodvrije werpgewichten? De haalbaarheid van het gebruik van visloodalternatieven in de recreatieve hengelvisserij op zee. VLIZ Beleidsinformerende Nota's, BIN 2019_003. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende. ISBN 978-94-920-4380-1. 28 pp.
- Verleye T., S. Dauwe & E. Torreele (2020). De impact van de coronacrisis op de recreatieve zeevisserij - De socio-economische en ecologische effecten van de nationale coronamaatregelen op de Belgische recreatieve zeevisserij. VLIZ Beleidsinformerende Nota's, 2020_005. Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ): Oostende. ISBN 978-94-92043-99-3. 22 pp.

De zeewijding in Wenduine. (Katrien Vervaele)

DE ZEE GEWIJD
van De Panne tot Doel

Katrien Vervaele[1]

Jaar na jaar wordt 's zomers de zee gezegend in tal van kustgemeenten. Het is altijd een feestelijk moment, maar dit jaar was het anders. In vele gevallen werd het gebeuren geannuleerd, ofwel ging het door in een sterk vereenvoudigde formule met amper toeschouwers. We blikten daarom even terug naar vorige zeewijdingen.

1 Katrien.vervaele@telenet.be

In Blankenberge gaat de deken na afloop van de misviering de zee op. De redders die instaan voor de veiligheid van de badgasten duwen de boot het water in en krijgen een speciale zegening. (Ronny Vervaecke)

VLAGGEN ZWAAIEN IN BLANKENBERGE

Het is negen uur in de ochtend, een zondag midden juli, zeewijding in Blankenberge. Het strand ligt er puur en beloftevol bij, hordes meeuwen troepen samen op een rotsig strandhoofd. De vogels denken de dag ongestoord en zonder veel drukte door te komen, maar niets is minder waar. Tegen de dijk staat een podium opgesteld met errond, in het mulle zand, plastic stoeltjes. Televisiemensen zijn er in de weer, een regisseur loopt af en aan, mannen en vrouwen van het koor zoeken hun plekje en jongelui in zwarte maillot zwaaien hun kleurige vaandels rond. Figuranten in traditionele klederdracht komen aangewandeld terwijl priesters en diaken zich, na wat handjes schudden, reppen om hun burgerkleren te wisselen voor groene kazuifels. Druppelsgewijs geraken alle stoeltjes voor het podium bezet door mensen met een uitnodiging. De anderen drummen samen op de dijk of op het staketsel, vanwaar ze alles perfect kunnen volgen. Klokslag tien uur begint de mis, met alles erop en eraan en tussendoor een streepje koor en een paar optredens van het wimpel zwaaiende jeugdige volk. Twee jonge vrouwen dragen teksten voor. Met een van de twee, Inge Standaert, heb ik een babbel. "Ik ben al heel mijn leven op een of andere manier betrokken bij de zeewijding", vertelt ze. "Toen ik nog klein was, keken we ernaar op televisie en daar zag ik mijn grootvader, verkleed als visser, meestappen in de stoet. Ook mijn ouders waren figurant. In 1989 was ik er zelf bij, want ik mocht *bloemenmeisje* zijn. Dan mag je mee op de boot en draag je de bloemen die de priester na de zegening in zee gooit. Die keer was koningin Fabiola aanwezig en ik mocht haar achteraf een handje geven."

MEMENTO VOOR ZIJ DIE 'GEBLEVEN' ZIJN

Ze blijft het gebeuren steevast 'zeezegening' noemen, terwijl het in de volksmond 'zeewijding' heet. "Het gaat enkel om een zegen", legt ze uit. "De zee kan niet *gewijd* worden... een priester en een kerk daarentegen wel." Maar de zee dus niet. Toch vind ik het woord zeezegening niet in *Van Dale* terug. Zeewijding wel. Ik hou het dus maar op 'zeewijding', wat bovendien ook lekkerder bekt.

Inge vertelt verder dat het jaarlijkse ritueel veel voor haar betekent en niet in het minst omdat ze uit een familie van vissers stamt. "Van de *Keisjes*", lacht ze. De zeewijding is inderdaad al jaar en dag traditie onder de vissers. Het is een manier om bescherming te vragen tegen de gevaren van de zee, maar ook om rouw te verwerken. Want elke vissersfamilie maakt zijn drama's mee. In elke vissersfamilie is er een verre of nog verse herinnering van een vader, zoon, nonkel of neef die een ramp meemaakte, of nog erger, die *gebleven* is op zee. "Het *memento* vind ik persoonlijk het meest pakkende van het hele gebeuren", zegt Inge nog. "Daarin worden de mensen die het voorbije jaar op zee gestorven zijn, herdacht."

ZEGEN EN ROZE ROOK

Wie meer geïnteresseerd is in de zegening zelf, posteert zich niet bij het misgebeuren, maar gaat naar het oosterstaketsel. Daar heb je een mooi zicht op wat te gebeuren

Op de jaarlijkse processie 'Ster der Zee' in Heist wordt het Mariabeeld van Lissewege meegedragen. (Katrien Vervaele)

Elk jaar op tweede Pinksterdag tijdens de zeewijding in Wenduine dragen de vissers van Blankenberge het Heilig Kruis dat volgens de legende voor de kust van Wenduine, meer bepaald aan de Krommen Arm, werd opgevist. (Katrien Vervaele)

staat. Hier hoor je het ruisen van de zee en van over het strand vloeien flou de tonen van de gezangen en de gebeden. De oranje reddingsboot staat moederziel alleen te wachten langs de vloedlijn. Voor de gelegenheid is er een kruis op gemonteerd. Wanneer de mis gedaan is, komt er ineens beweging op het strand. Een tiental redders stappen naar hun boot. De rode *scapa*-kleur van hun outfit matcht perfect met de kleur van het zand, de zee en de lucht. Dan komt ook de priester aangelopen, met zijn kazuifel wapperend in de zeebries. Naast hem een jongetje die een bloemenkrans draagt. Samen met een cameraman van de VRT stappen ze in de boot en worden door de redders de zee ingeduwd. Een van hen, Tim Blomme, stuurt de boot een eind het water in, te midden de andere bootjes die afwachtend liggen te dobberen.

> "WANNEER DAARACHTER DE VISSERSVROUWEN PASSEREN, IS HET WEL EVEN SLIKKEN."

Daar zegent de priester de zee, de schepen, de vissers en iedereen die vertier zoekt op en aan het water. Hij zegent ook heel speciaal de Blankenbergse reddingsdienst, de meisjes en jongens die in de zomer dag in dag uit zorgen voor de veiligheid van de badgasten.

Na de zegen, geeft het jongetje de bloemenkrans aan de priester die het in het water gooit. Het signaal van de reddershoorn weerklinkt. Dit keer niet om onvoorzichtige baders te manen, maar wel als een soort eresaluut. En dan is het even feest. De bootjes schieten vuurpijlen af. Iedereen kijkt omhoog, volgt het rode licht dat weer daalt en met een wolk roze rook in het water dooft.

DE REDDERS HOUDEN DE WACHT

De reddingsboot vaart weer naar het strand toe. Nu staat iedereen aan de vloedlijn, kijkend hoe twee redders de priester uit de boot hijsen zodat hij met droog gewaad weer aan land geraakt. En weer hoopt iedereen dat er toch een keer een klein nat *accidentje* van komt. Tim die de boot bestuurde komt even op het strand voor een babbel, maar van de hoofdredder krijgt hij maar *twee seconden*, want "het is mooi weer en het is superdruk voor ons, wij moeten meteen aan de slag!" Daarom regel ik het interview met Tim een week of zes later, op een dag *fin de saison*, een dag dat het miezert en waait, een typische Noordzeezomerdag waarop geen kat zich in zee waagt. Tim is het adjunct-diensthoofd. Zijn dagdagelijkse taak bestaat er vooral in om met de boot de zee op te gaan en zo toe te zien of er geen zwemmers of surfers in de problemen komen. Vandaar dat hij ook de honneurs waarneemt tijdens de zeezegening. Niet dat hij zoveel geloof hecht aan de bescherming van hogerhand. "Belangrijker is dat mensen die gaan zwemmen geen dommigheden doen. Wij zorgen voor de bewaakte zones en daar is het perfect veilig."
Het lijkt me een heerlijke job, op zo'n boot heen en weer varen. "Meestal is dat ook wel zo", geeft hij grif toe, "maar wees gerust dat het geen pretje is als het wat ruiger weer is en koud. Dan zit je toch wel een dag op die boot, weinig zin om te eten, want je boterhammen zijn ondertussen nat van de regen en het buiswater." Waarom ze bij slecht weer als vandaag niet gewoon de oranje of rode vlag uitsteken, wil ik weten. "Ook als het wat minder weer is en de stroming is niet al te gevaarlijk, dan hangen we inderdaad de groene vlag uit. Als het niet al te zwaar weer is, kan er best gezwommen worden wanneer wij toezicht houden. Ook wanneer het slecht weer is, staan we er, elke dag van de zomermaanden. Vanop het strand en vanop het water zorgen we voor veiligheid. Ook voor die éne zwemmer die, ondanks het slechte weer, toch de baren wil trotseren. Dat is een service die we bieden."

EEN NIEUWE WIND WAAIT DOOR HET KUSTERFGOED

Dat de zegen uitspreken over de zee een oude traditie vormt die stamt uit het vissersverleden, is een feit. Maar van wanneer dit gebruik precies dateert, is een moeilijker kwestie. Allicht al van toen de vissers het zeegat kozen, zullen er processies en rituelen zijn geweest om de zegen af te smeken van

De zeewijding in Wenduine. (Katrien Vervaele)

God en al zeker van Maria, Ster der Zee. Maria als symbool voor de beschermende moeder. In het krantje *Woelig water* dat LECA, het Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag, in samenwerking met verschillende partners waaronder Kusterfgoed een paar jaar geleden uitgaf, staan heel wat interessante zaken. Toch is er weinig te lezen over de ontstaansgeschiedenis van de zeewijdingen. Reden is dat een algemeen naslagwerk ontbreekt. Wel is er een en ander terug te vinden in lokale heemkundige publicaties. Zo was de zeewijding in Blankenberge gekoppeld aan de grote kermis, de zondag na Sint-Jan. Ook is er, mits intensief opzoekwerk, een en ander terug te vinden in oude kranten. Daarin staat niet alleen waar en wanneer de zegening plaatsvond, maar wordt ook melding gemaakt van speciale treinen die in bepaalde jaren ingelegd werden voor mensen uit het binnenland die de viering wilden bijwonen.
Rond 1965 maakten heel wat gemeenten komaf met hun zeewijding. Zo vond de laatste zeewijding in De Haan plaats in 1967. Als kind liep ik mee in die laatste processie, in een rood kleedje met engelenvleugels. De herinnering is vaag, alleen voel ik nu nog hoe de ijzeren beugels van die vleugels pijnlijk schuurden aan mijn schouders. In De Haan is het allicht een voltooid verleden verhaal, maar niet zo in vele andere kustgemeenten die rond 1990 nieuw leven in het evenement bliezen. Dat het naast de religieuze invulling ook een toeristische troef is, zal daar niet vreemd aan zijn. Maar wellicht ligt ook de groeiende interesse voor zee, visserij en kusterfgoed aan de basis van deze revival.

HET DRAMA VAN DE SHAMROCK II

Zo was er in 1990 een revival van de processie 'Ster der Zee' in Heist. Mooi is dat dit gebeuren de ontstaansgeschiedenis oprakelt en een oude legende uit de twaalfde eeuw nieuw leven inblaast. Vissers van Heist vonden toen een Mariabeeldje tussen het lis in Lissewege. Ze brachten het mee naar *Koudekerke*, de oude benaming van Heist, waar ze het een mooi plekje in de kerk gaven. Maar nog diezelfde nacht keerde het beeldje terug naar de plek in Lissewege waar het was gevonden. Het beeld gaf dus aan dat ze in Lissewege wilde vereerd worden. Eén dag per jaar nochtans verliet ze de kerk, op haar hoogdag, 15 augustus. De leden van de vissersgilde brachten het beeld die dag in processie naar Koudekerke. Of zij ook toen al in een ommegang tot bij de vloedlijn werd gebracht om present te zijn bij een zeezegeningsritueel, is niet zeker, maar het kan evenmin tegengesproken worden.
Tot op de dag van vandaag wordt het Mariabeeld van Lissewege meegedragen in de jaarlijkse processie, net als een schaalmodel van de oude kerk van Koudekerke. Een groep '*paters antonieten*', met elk een antoniusbeeldje op de arm, volgt op de voet. Intussen zingt een groep vrouwen een oud lied. En er zijn de priesters met de monstrans onder een baldakijn. Wat de processie een tijdloze invulling geeft, zijn de meisjes en jongens die boeien en foto's meedragen van op zee gebleven vissers en van gekapseisde schepen. Het zijn er vele. Wanneer daarachter de vissersvrouwen passeren in zwarte kap, zwijgend en ingetogen, is het wel even slikken. Zeker wanneer je daar José Depaepe-Vantournhout ziet passeren. Je weet wat ze meemaakte in 1969? Toen ze net bevallen was van haar eerste kind, een zoontje, amper twintig jaar oud, is haar man Ronald en twee van zijn broers, René en Roger, verdronken. Het gebeurde tijdens het vissen met het schip van hun vader, de Z 531 Shamrock II. Een vierde broer, Freddy, was thuis gebleven, want moeder Depaepe wilde nooit dat haar vier zonen samen de zee opgingen. En met die vierde broer trouwde José, na een rouwperiode. Dit lag toen gewoon voor de hand. Met hem kreeg ze nog drie zonen: Steve is reder van de Z 84 Calypso en de Z 15 Zilvermeeuw, Johan is kapitein bij de loodsdienst en Marc motorist op het onderzoeksschip Simon Stevin.
Na zoveel jaar is het verdriet om de dood van de drie boers Depaepe gesleten, maar helemaal geheeld zal het nooit zijn. De littekens blijven, zowel bij Freddy als bij José. Een troost is het banier dat ze lieten weven: Maria-Ster-der-Zee in hemelsblauwe kleuren op bordeauxrood fluweel. Het zijn hun zonen die het beurt om beurt in de jaarlijkse processie ronddragen.

HET HEILIG KRUIS VAN WENDUINE

Een andere bijzondere banier is deze van de zeewijdingsprocessie in Wenduine. Op een roodfluwelen achtergrond staat een afbeelding van vissers met hun boot, en aan hun voeten een kruis. Het gaat ook hier om een oude legende. Blankenbergse vissers hadden een groot kruisbeeld voor de kust van Wenduine opgevist, meer bepaald aan de *Krommen Arm*. Een specifieke plaatsbepaling vergroot altijd de geloofwaardigheid van het verhaal. Vol ontzag brachten de vissers het kruis naar hun kerk in Blankenberge. Maar de volgende dag was het verdwenen. Geen nood, bij de volgende visvangst op dezelfde plek, troffen ze het opnieuw in hun netten. Dit keer beseften ze dat het kruisbeeld wilde vereerd worden in de kerk nabij de plek waar het was gevonden, in Wenduine dus. Deze legende dankt zijn ontstaan wellicht aan het ter ziele gaan van de Wenduinse visserij op het eind van de zestiende eeuw en het verkassen van vele vissers naar Blankenberge. Hun roots lagen in Wenduine. Het was dus niet zo vreemd dat ze twee keer per jaar daarheen trokken om er de mis bij te wonen en bescherming af te smeken voor de gevaren op zee. En nog steeds zijn het de vissers van Blankenberge die het kruis dragen tijdens de zeewijding in Wenduine, elk jaar trouw op tweede Pinksterdag. Het is een bijzonder gebeuren, want de legende wordt uitgebeeld. De *scute*, een getrouwe replica van een Blankenbergse schuit, vaart tot

De banier van de zeewijdingsprocessie in Wenduine beeldt de legende van het Heilig Kruis af. (Katrien Vervaele)

dicht bij de vloedlijn. Het heeft een kruis aan boord dat duikers op hun schouders nemen en aan land brengen. Ook de processie is ongemeen boeiend en kleurrijk met mannen, vrouwen en kindjes in folkloristische kledij. In de processie gaan volkscultuur en devotie hand in hand. Het mag dan nog een devoot gebeuren zijn, zo'n zeewijding is evenzeer een toeristische attractie. Helemaal feestelijk wordt het wanneer ook de fanfare passeert met de reuzen Lauw, Wanne en Scuteman. Maar wanneer de vissers, in rode jumper en zeemanssjaal, het kruis op hun schouders getild, ingetogen voorbijstappen, is het even alsof je het verleden voelt.

INTERESSE?

Verspreid over onze kust zijn er nog diverse zeewijdingen, elk met zijn eigen spirit, zijn eigen identiteit. Omdat dit een toch wel typische gebruik is voor onze kust, geeft *erfgoedcel Kusterfgoed* jaarlijks een kalender uit met de verschillende zeewijdingen en met, bij uitbreiding, de vissersmissen langs de hele kust. In de loop van maart is deze kalender te verkrijgen in de toeristische kantoren van de kustgemeenten. Zo is er op Pinkstermaandag niet alleen in Wenduine maar ook in Nieuwpoort een zegening van de schepen die aan de kaai liggen. En met 'Oostende voor Anker' wordt het gecombineerd met een rondvaart op zee. In Zeebrugge is er een openluchtmis aan het visserskruis en in Oostduinkerke zijn natuurlijk de paardenvissers van de partij.

In Bredene figureert het kapelletje in het gebeuren en na de mis stapt iedereen naar de vloedlijn waar een klank- en lichtspel plaatsvindt. In De Panne is er geen zeewijding, maar bakken de *Pannebakkers* visjes na de vissersmis (in het dialect gelezen). Wat niet is opgenomen in die kalender, is de Scheldewijding in Doel. Ook dat is een jaarlijks gebruik op een zondag rond 10 augustus.

LIJK PETRUS WAND'LEND OP DE BAREN

Op veel plaatsen is het de priester van de betreffende parochie die de dienst uitmaakt, maar ook Dirk Demaeght was, tot voor zijn op rust stelling als aalmoezenier ter zeevisserij, graag gezien op zeewijdingen. "De keren dat ik de zee heb gezegend in mijn dertig jaar dienst kan ik amper nog tellen", zegt hij met een glimlach. "De zee is in mijn ogen zo stilaan een wijwatervat!" Serieus is hij weer bij de vraag wat er door hem heen gaat wanneer hij het ritueel uitvoert. "Er is geen enkele zeewijding geweest waarbij ik niet gevraagd heb of de natuur genadig wil zijn voor de mensen die op zee gaan. Maar terzelfdertijd heb ik de hoop uitgesproken dat ook de zeelui voorzichtig zijn en hun verstand gebruiken."
Hij vertelt verder hoe belangrijk zo'n zeewijding is voor de vissers en hun vrouwen. "Het is enerzijds een vraag om goeie vangsten en bescherming af te smeken, anderzijds en al zeker even belangrijk, is het een moment van herdenken, van rouwen. Tijdens de zeewijding, maar nog meer tijdens vissersmissen komen die emoties weer boven. Altijd opnieuw. Het is alsof het verdriet niet wil slijten, alsof het in stand gehouden wordt, zelfs over de generaties heen. Alsof omkomen op zee aan een diepere dimensie raakt. De zee waar we zo van houden, de zee die ons voorziet van heerlijke vis, de zee die troost brengt, en voor plezier zorgt, en prachtig is om naar te kijken, is ook een zee die gevaarlijk is en die ons bang maakt. *Tremendum et fascinosum*."
Het ritueel van zegen, van wieroken, van bloemen gooien in het water, is een taal voor wat zo moeilijk in woorden is uit te drukken, zegt hij nog. En zo is ook het moment dat het Petruslied weergalmt. Het is een wat oubollig, archaïsch taalgebruik, maar het laat niemand onberoerd. Na de traditioneel geworden aanzet *'gif mo sjette'* zingt iedereen mee: *O Jezus die de macht der winden beteugelt op hun wilde vaart, verbied toch dat z'ons vissers hind'ren en leid hen rustig havenwaarts, en leid ons rustig havenwaarts.*

MEER LEZEN

- Digitale link krantje 'Woelig water': ***www.kusterfgoed.be/krant-woelig-water/***
- Digitale link kalender zeezegeningen ***www.kusterfgoed.be/projects/zeezegeningen/*** (onder jaarlijkse kalender)

SCHOLEKSTERS EN MOSSELS

Francis Kerckhof

Najaar. Op het strand zijn de scholeksters terug. Ik hoor hun karakteristieke en luidruchtige *tepiet tepiet*. Veel Scholeksters die bij ons komen overwinteren, verblijven 's zomers ergens in Nederland. Daar broeden ze. Dat kom je te weten dankzij kleurringen. Sommige individuen zie ik dan elk jaar terug, op hetzelfde stukje strand waar ze een gedekte tafel vinden. Het is een blij weerzien, toch van mijn kant. De scholeksters, die doen gewoon hun ding.

Door de kleurringen rond hun pootjes komen we te weten waar de scholeksters de zomermaanden doorbrengen (Francis Kerckhof).

Ze zijn zoals steeds druk in de weer, meestal in groepjes opererend: voedsel zoekend, onder elkaar ruziënd, veel driftig heen en weer lopen. Echte druktemakers. Opvallen doen ze in elk geval. Het zijn stevige vogels met een zwart en wit verenkleed (ekster!), een felrode bek, lange roze poten en priemende rode oogjes. De dandy's van het strand, en niet vies van een beetje drama.

DE ENE MOSSEL IS DE ANDERE NIET

Maar wat zoeken ze hier? Dat merk je bij laagtij. Op het lage strand, in het bijzonder naast de strandhoofden – ja zo heten golfbrekers officieel – liggen verspreid over het zand talrijke lege mosselschelpen. Ook staan her en der mossels min of meer rechtop, deels in het zand geduwd, met nog wat vleesresten erin. Om de lege schelpen heen, talrijke pootafdrukken, typisch drie lange tenen. Mosselschelpen op het strand, daar is toch niets bijzonders aan? Raap er eens enkele op. Dan merk je dat veel van die verse mosselschelpen een typische breuk vertonen: uit een van de schelphelften is onderaan een stukje verdwenen, altijd op dezelfde plaats.

DE DANS VAN DE SCHOLEKSTERS...

Het is het werk van de scholeksters. Wanneer een scholekster een geschikte mossel heeft losgewrikt, dan draagt hij die naar een plaats waar hij hem vast kan zetten, het harde strand is prima geschikt. En dan gaat hij hameren. Met een serie stoten van zijn snavel hakt hij in een van de schelphelften een gat. Altijd op dezelfde plaats aan de onderkant van de schelp, waar die het zwakst is. Gemiddeld zijn vijf stoten genoeg om een gat te maken. Vervolgens steekt hij zijn snavelpunt door de opening naar binnen en knipt de sluitspier van de mossel door. Vervolgens maakt de vogel met een enorme vaart en precisie het vlees van de binnenkant van de schelp los. Daarbij duwt de vogel de schelp rond, wat hem tegelijkertijd dwingt zijn kop voortdurend mee te draaien en te bewegen. Is de mossel vrij, dan schudt hij de schelp los en slikt de mossel in zijn geheel in. Niet alle individuen zijn 'hameraars'. Anderen zoeken een mossel die nog net onder water zit en een klein beetje gaapt. En dan gaan ze wrikken. Dat zijn de 'stekers'. Wat volgt is hetzelfde scenario. De schelp in kwestie wordt snel en vakkundig leeggemaakt.

De plaats delict.
Een gat in de onderkant van een mosselschelp en een wirwar aan loopsporen wijzen op de voedingsactiviteit van een hongerige scholekster.

EEN PERFECT GEBOUWDE SNAVEL

Hameraars en stekers. Welke techniek ze gebruiken leren ze van hun ouders. En je herkent ze aan de vorm van hun snavel. Hameraars hebben een afgestompte snavel, de stekers hebben een scherpere, beitelvormige snavel. Deze specifieke slijtage toont aan dat een bepaald dier ook steeds dezelfde foerageermethode gebruikt. Individuen gebruiken meestal een van beide technieken, maar enkelingen zijn beide technieken de baas. Bij het veranderen naar een andere manier van schelpen openen verandert het slijtagepatroon van de bek. Na 10 tot 26 dagen heeft de vogel een nieuwe snavelvorm.
Vooral het losbeitelen gebeurt met een haast niet te geloven vaardigheid. Een ervaren Scholekster voltooit de hele operatie in ongeveer 20 tot 30 seconden. Geen wonder, dat aan het eind van laagwater het strand naast de strandhoofden bezaaid ligt met leeggegeten mosselschelpen. Maar ook efficiënt. Scholeksters zijn dan ook de enige kustvogels die zich alleen met mossels kunnen voeden, al lusten ze ook wel pieren en andere schelpdieren. Meeuwen en kraaien doen er veel langer over. Geen enkele vogel doet ze het na. Hoe handig een scholekster daarin wel is, merk je pas wanneer je probeert om met een mes hetzelfde na te doen!

Alikruiken of 'kreukels'

Nancy Fockedey

Het was al lang geleden dat we nog eens alikruiken (*Littorina littorea*) als borrelhapje hadden gegeten. Bij thuiskomst van de supermarkt kieperde ik het bakje zwarte slakjes in een schaal en voorzag voor elke tafelgenoot een kurk met enkele speldjes nodig om de zilte inhoud uit de schelpen te peuteren. Nog juist de drankjes serveren, dacht ik …

BEWEGING AAN TAFEL

Maar oh wee … Nog voor we goed en wel geklonken hadden op een goede gezondheid, zagen we de slakjes rondkruipen in de schaal. Hilariteit alom, want zonder leesbril had ik er niet op gelet dat ze ongekookt waren! Wat daarop volgde was een spervuur van vragen over de alikruik: hoe kook je ze best? Waar komen ze vandaan en hoe worden ze gevangen? Wat eten alikruiken? En wat is dat bruine krulletje op het einde? Omdat de zeevruchtenliefhebber in mij veel van deze vragen niet kon beantwoorden, ging ik op zoek. En zo ontdekte ik heel wat fijne weetjes.

OP ROTSEN EN STENEN, GEGETEN SINDS JAAR EN DAG

Alikruiken leven op een harde ondergrond, waar ze met hun rasptong algen en zeewier afgrazen. Aan de zandige Belgische kust vind je ze dan ook alleen maar op strandhoofden, dijken en staketsels, in het getijdengebied dat droogvalt tijdens laagwater. Waar ze kunnen, schuilen alikruiken bij eb het liefst in getijdenpoeltjes, op oesterbanken of tussen wieren. Als deze er niet zijn, sluiten ze hun schelpje af met een doorzichtig geelbruin dekseltje (*operculum*) en wachten ze geduldig het opkomende getij af. Leuk weetje: als je een aantal alikruiken in je hand tegen elkaar schudt, komen de slakken tevoorschijn. Ze denken dan dat het hoogwater is en tijd voor een wandeling!
In Zeeland en Frankrijk is het op bepaalde plaatsen toegestaan om recreatief alikruiken te verzamelen. Dit houdt in dat je je eigen portietje mag plukken. In België mag het niet, omdat er te weinig zijn. Belgische vishandelaars kopen hun alikruiken vooral in via Nederlandse toeleveranciers. Alikruiken zijn zeer algemeen in de Waddenzee en Deltawateren, maar toch komen de door hen verkochte alikruiken vooral uit Ierland en het Verenigd Koninkrijk (*periwinkles*). Heel soms komen er ook alikruiken uit Bretagne, Frankrijk (*bigorneaux*) op onze markt terecht. Merkwaardig is dat deze vaak een stuk groter zijn van formaat (jumbo: 140-180 exemplaren in een kilo).
Kreukels staan in het Noordzeegebied overigens ook al sinds prehistorische tijden op het menu. Archeologen vonden hopen huisjes van deze slakken in Denemarken, Schotland en Frankrijk. In Zeeland is het traditie om met Pasen gekookte '*krukels*' te serveren met krentenbrood. En in Bretagne vindt een heus wereldkampioenschap 'om het verst alikruiken spuwen' plaats.

VERWATEREN, KOKEN EN PEUZELEN… MÉT STAARTJE

De grootleveranciers laten de alikruiken, vooraleer ze levend op de markt te brengen, voor korte tijd verwateren in bassins met proper zout water. De slakken moeten van op de bodem omhoog kruipen langs plastiek flappen of buizen die in het water hangen. Zo maakt men onderscheid tussen dode exemplaren – gestorven tijdens het transport – en levende. Vishandelaars koken de alikruiken, na grondig spoelen, in een krachtige bouillon. Zo liggen ze in de toog van viswinkels of marktkramen. Meestal dus …
Eens je erin geslaagd bent het volledige diertje met een speld en een korte polsslag los te peuteren, kun je het met alles erop en eraan in je mond stoppen. Dus ook met het bruine krulletje helemaal op het einde. Dit is niet de darm of de ontlasting, maar de spijsverteringsklier van het diertje. Bij geslachtsrijpe exemplaren (met schelp groter dan 11 mm) liggen de vertakte geslachtorganen er ook nog eens bovenop. Helemaal opgedraaid, tot in het uiterste topje van de schelp. De darm van een alikruik mondt dan weer uit juist boven de kop, dicht bij de opening van de schelp. Ja, de alikruik houdt zijn huisje liever proper!

LEES MEER

- VLEET – zee- en kustencyclopedie: gewone alikruik | ***www.vleet.be/nl/gewone-alikruik***
- Met medewerking van: Raymond Simons, Jaap Broodman, Maarten du Bois en Romeo Rau

Van zo dichtbij zag je wellicht nog nooit een levende alikruik? Let op de zwart-wit gestreepte kop en tentakels. © Claude Nozères / WoRMS (www.marinespecies.org)

© ILVO

Kan je GRIJZE GARNALEN kweken?

Sofie Vandendriessche & Daan Delbare[1]

In de diepvriesafdeling van de supermarkt vinden we ze in overvloed: reuzegrote, tropische garnalen uit aquacultuur of kweek. Maar wat met het kleine, superlekkere wilde grut uit onze Noordzee? Is het mogelijk om ook onze grijze garnaal te kweken? Misschien zelfs tot een groter formaat of voor jaren waarin wilde populaties grijze garnalen het moeilijk hebben?

NIETS IS WAT HET LIJKT...

Grijze garnalen kweken, het lijkt op het eerste gezicht makkelijk. Ze planten zich snel voort en ze zijn niet zo kieskeurig in wat ze eten. Toch is niets minder waar. Tot nu toe is het onmogelijk gebleken om een succesvolle commerciële kweek op te zetten. Daarvoor heb je immers vier dingen nodig: een gezonde broedstock van ouderdieren, een goede kweek van larven, een efficiënte vetmesterij en een voldoende grote afzetmarkt.

Dat het niet lukt, ligt alvast niet aan een gebrekkige vraag. Levende, grote grijze garnalen voor vernieuwende culinaire toepassingen, zoals grillen of het maken van sashimi, zijn erg in trek. Voldoende levende ouderdieren bemachtigen is al een heel stuk moeilijker. Het is arbeidsintentief, en het aandeel van garnalen groter dan 7 centimeter is doorgaans slechts 2% van een vangst. Bij kweek kan dit percentage fors omhoog en kan men mikken op een nichemarkt van levende, grote garnalen. Die biedt een meerwaarde van 30% en vormt een goed commercieel perspectief. Het is dus sowieso niet de bedoeling om met kweek de massale wildvangst te vervangen. De wild gevangen, aan boord gekookte grijze garnaal, blijft een gewilde delicatesse en streekproduct.

KANNIBALISME TROEF, ALSNOG GEEN ÉCHTE KWEEK

Waarom vangen we dan niet gewoon wat wilde garnalen en kweken ermee verder in aquacultuurtanks? In 2007-2008 liep een poging om grijze garnaal intensief te kweken op niets uit. De grijze garnaal trok zijn neus op voor de commercieel beschikbare voeders voor garnaal- en viskweek en om die reden werd de piste van de kweek van grijze garnaal verlaten. Onderzoek naar andere facetten van verwerking van grijze garnaal bleef wel doorgaan, waaronder het in leven houden aan boord, het optimaliseren van het kookproces en het verlengen van de houdbaarheid zonder bewaarmiddelen. Tezelfdertijd groeide de kennis over de levensomstandigheden, de voortplanting en het dieet van de grijze garnaal, en dit in vergelijking met andere soorten.
Als snel leek de tijd rijp voor een nieuwe poging, op basis van wild gevangen, eidragende vrouwtjes. Maar al bij de eerste stap liep het fout: de volwassen dieren peuzelden de pas ontloken larfjes op, in plaats van het aangeboden voer.
De oplossing: de eieren afzonderen en apart verder incuberen. De volgende stap was het grootbrengen van die larfjes. Ook hier faalden de bestaande technieken gebruikt bij andere garnaalsoorten. De sleutel voor succes bleek de aanwezigheid van een stevige stroming, een juiste temperatuur (18°C), en een aangepast dieet van pas uitgeslopen pekelkreeftjes en micro-algen. ILVO-onderzoekers slaagden erin om de larfjes in hoge dichtheid (300 garnalenlarven per liter) op te kweken, met 80% overleving na 30 dagen. Toen die baby-garnaaltjes na 3 à 4 weken een nieuwe gedaanteverwisseling ondergingen en van de waterkolom verhuisden naar de zeebodem, dook een nieuwes hindernis op. De grotere garnaaltjes aten de kleinere op. Onnodig te zeggen dat dit kannibalisme nefast is in kweekomstandigheden waarin de dieren dicht op elkaar zitten, zoals bij intensieve aquacultuur. Ook door voldoende zand in de tanks te voorzien, waarin de garnalen zich kunnen verstoppen, bleven de sterftecijfers hoog.
En daar staan we vandaag. Het ILVO slaagde er dan wel in om de grijze garnaal onder laboratoriumomstandigheden tot twee generaties ver te kweken, maar nu dienen deze kweektechnieken te worden opgeschaald. Onderzoek binnen nog lopende projecten moet nu uitwijzen of het mogelijk is de triggers voor kannibalisme uit te schakelen en alle resterende hindernissen te overwinnen. Grijze garnalen commercieel kweken, met behoud van smaak en kwaliteit, is misschien nog niet voor morgen. Maar het lijkt ook geen verre droom meer. Intussen moeten we het doen met de wilde grijze garnaal.

1 ILVO

ZORGEN VOOR MORGEN?

Hannelore Maelfait

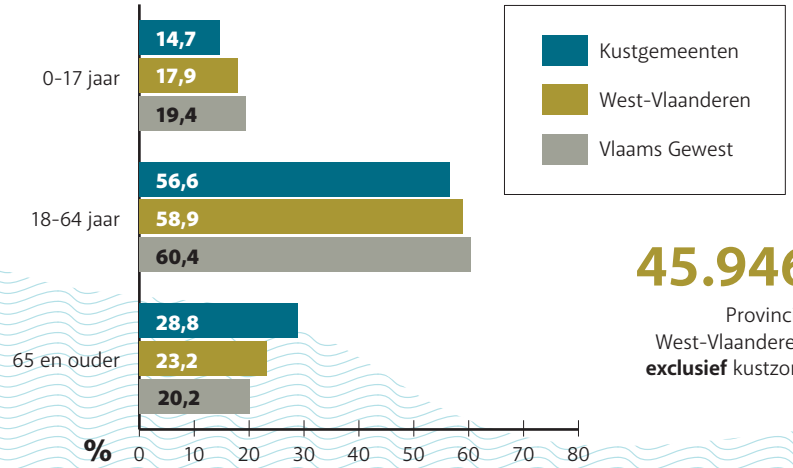

© Westtoer

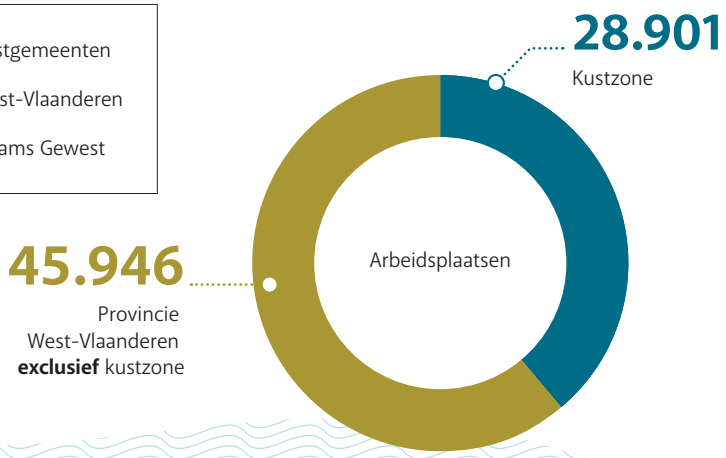
Tijdens deze coronacrisis krijgt de zorgsector heel veel aandacht, terecht. Niet in het minst aan zee. De zorgvraag in de kustzone en bij uitbreiding in de rest van West-Vlaanderen is immers hoog. Dit is vooral te wijten aan een hoge vergrijzings- en ontgroeningsgraad. In 2018 werkten 28.901 personen in de kustzone in de zorgsector ofwel 15,7% van de beroepsbevolking.

De bevolking in de kustzone is sterk vergrijsd en wordt steeds ouder. De hoge mate van vergrijzing (de verhouding van de 65+ t.o.v. de 20-64-jarigen) vraagt een goed uitgebouwde zorgsector. Die zorgsector moet in staat zijn om zowel de stijgende vraag aan zorg als de daling van het aantal zorgverleners – door een krimp van de actieve bevolking – op te vangen. Onder 'zorgsector' verstaan we alle ondernemingen voor menselijke gezondheidszorg (NACE-code 86: ziekenhuizen, huisartsen, tandartsen,...), voor maatschappelijke dienstverlening met huisvesting (code 87: rust- en verzorgingstehuizen, huisvesting voor personen met psychiatrische problemen of een mentale handicap,...) en maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting (code 88: activiteiten in dagcentra voor jongeren, gezinnen, bejaarden; kinderopvang)(NACE-BEL 2008-2011).

Eind 2017 telde de kustzone 772 vestigingen, dit zijn locaties waar zorgverstrekking plaatsvindt. Goed voor 28.901 arbeidsplaatsen of 15% van de beroepsbevolking. Bovendien is het nog steeds bij uitstek een vrouwenberoep, met 78% van de jobs ingevuld door een vrouw. Ter vergelijking: in de provincie West-Vlaanderen zijn in totaal 74.847 personen werkzaam in de zorgsector gespreid over 1.955 vestigingen, goed voor 14,4% van de totale tewerkstelling. In de kustzone zijn er 192 centra voor kortverblijf, 19 dienstencentra (waar ouderen terecht kunnen voor een maaltijd, ontspanning, etc.), 21 dagverzorgingscentra en meer dan 6.252 bedden in woonzorgcentra. Dit laatste aanbod ligt met 15,8 bedden voor honderd 80-plussers lager dan het West-Vlaamse gemiddelde (19). Maar verhoudingsgewijs zijn er wel meer assistentie-woningen. Met een totaal van 1658 assistentie-woningen tikt dit aanbod af op 6 assistentiewoningen voor honderd 80-plussers ten opzichte van 5,4 in de rest van West-Vlaanderen.

Leeftijdsverdeling aan de kust in vergelijking met de provincie West-Vlaanderen en het Vlaamse Gewest.

De tewerkstelling in de zorgsector aan de kust in vergelijking met de rest van de provincie West-Vlaanderen.

DE DOEDOOS OP DRIFT

Binke D'Haese

Lynn en Sarah, vroeger bouwden ze samen vlotten in de scouts, vandaag willen ze kinderen zoveel mogelijk zelf laten experimenteren. Lynn Bruggeman, auteur van knutselboek *Vuile Vingers* en Sarah Ostyn, projectmanager bij *vzw Blenders*, bundelden hun gemeenschappelijke passies in een educatief project met een knipoog naar de zee: *de DoeDoos Op Drift.*

De DoeDoos zit boordevol verrassend en inspirerend materiaal dat kinderen aanzet tot divergent of 'out-of-the-box' denken rond bepaalde thema's zoals zeespiegelstijging en recyclage. (Lynn Bruggeman)

'OUT OF THE BOX', ZO DENKEN KINDEREN

Wat hebben wetenschappers, kunstenaars en kinderen met elkaar gemeen? Oplossingen verzinnen voor nieuwe problemen! Dit doen ze door te experimenteren, te verbeelden en out-of-the box te denken. Vaardigheden die Lynn in haar knutselboek en workshops maar wat graag aanmoedigt. Vele jaren in het kunstonderwijs leidden tot een duidelijke visie: ga uit van de kinderen als onderzoekers en laat hen zoveel mogelijk experimenteren. De onafhankelijke sociale onderneming *Blenders* nam een van Lynns creatieve workshops onder handen. Hun ambitie: dromen en ideeën verbinden met de juiste middelen en expertise, om ze op die manier te realiseren. Zo leidde Sarahs jarenlange ervaring in de buitenschoolse opvang en het jeugdwerk tot een nieuw product: de DoeDoos. Een doos vol verrassend en inspirerend materiaal dat kinderen aanzet tot divergent of 'out-of-the-box' denken, steeds rond een ander thema.

VOOR ELK WAT WILS

In samenwerking met Lynn was de inhoudelijke keuze voor een volgende DoeDoos snel gemaakt. Herinneringen aan bootjes bouwen op het strand bleek een prima basis voor een hele waaier aan leermogelijkheden. Verschillende uitdagingen sluiten wonderwel aan bij allerlei inhouden. Zo stimuleert het bouwen van een drijvende boomhut van maar liefst 13 verdiepen *ruimtelijk inzicht*. Een eiland met levensgrote ijslolly's kan dienen om *het drijf- en zinkvermogen* te onderzoeken. Al het aangeboden materiaal biedt een springplank naar nóg meer mogelijkheden. Waarom blijft ijs drijven, als het ook gewoon maar water is? En wat gebeurt er met je zelfgebouwd bootje wanneer je stevig in de zeilen blaast of wanneer er storm op zee is? Misschien kan je hierdoor het *effect van het klimaat* wel onderzoeken. Geknutselde zeemeermannen kunnen het vertrekpunt zijn om rond *boten en transport* te werken. Wie weet varen de bootjes wel tussen een groepje eilanden die met – zelfgemaakte! – bruggetjes verbonden zijn. Een stad op palen bouwen kan dan weer de link vormen naar de *zeespiegelstijging* en steden van de toekomst. Plastic voorwerpen omvormen tot vissen of andere kunstwerkjes kan kinderen bewust maken van *plastic soup* en *microplastics*. Daarnaast kan ook zelf gesprokkeld strandjuttersmateriaal de basis zijn om *recyclage* onder de loep te nemen. Een kant-en-klaar stappenplan naar een afgewerkt product vind je niet in de doos. De meegeleverde fiches dagen de begeleider uit om met een open opdracht aan de slag te gaan. De vrijheid om te experimenteren staat centraal, evenals inventief en kritisch zijn. Net het ontbreken van een stappenplan zorgt dat verschillende leeftijden er mee aan de slag kunnen. Kinderen zoeken met het aangeboden materiaal zelf naar nieuwe mogelijkheden, spelideeën en oplossingen. Ze werken samen en gaan verhalend aan de slag. Vaardigheden die door gebrek aan tijd en ruimte soms op de achtergrond geraken, maar in deze veranderende wereld van groot belang zijn.

OVERAL INZETBAAR ÉN DUURZAAM

De DoeDoos bestaat in verschillende uitvoeringen. De basisversie voorziet materiaal voor 1 tot 3 kinderen, de L-versie kan 8 tot 12 'jonge vorsers' aan en de XL-versie is gericht op groepen tot 30 kinderen. Het maakt niet uit waar je ermee aan de slag gaat: in de klas, thuis, in de buitenschoolse opvang, in jeugdbewegingen. Vzw Blenders staat voor een duurzame en toekomstgerichte aanpak. Voor de invulling van de dozen werken ze samen met Belgische leveranciers die oog hebben voor duurzame materialen. De samenstelling van de dozen gebeurt door maatwerkbedrijven.

WIL JE MEER WETEN?

- www.doedoos.be/collections
- www.lynnbruggeman.be/
- www.blenders.be

Denise Desaever en haar zoon Roger Debruyne, aasdelvers eerste klasse en fijn gezelschap © Navigo

Op ZEEPIERENJACHT met Denise en Roger

Ruth Pirlet

Vraag je in Oostduinkerke naar verhalen over 'aasdelvers', dan kom je onvermijdelijk uit bij Denise. Een zeldzame vrouw in deze branche, maar onovertroffen in haar kunde. Vandaag is Denise Desaever 91 jaar oud. Ze hing haar spa al decennia geleden aan de haak. Maar samen met haar zoon nog eens terugblikken op hun gedeelde passie, dat doet Denise met plezier.

OP ZOEK NAAR PIEREN

'Worstjes', 'tandpastahoopjes', 'strontjes', ... ze verwijzen naar de zanderige uitwerpselen die de ingegraven zeepieren op het strand achterlaten. Ze verraden de wormen, een geliefd aas voor hengelaars en strandvissers. Die zeepieren te pakken krijgen is een kunst op zich, en één die Denise al vroeg in de vingers had. Als kind vergezelde ze haar vader bij het leggen van netten en lijntjes op het strand, maar het 'pierestekken' werd haar passie. Meer dan 60 jaar zou ze, gewapend met een klein spaatje en vliegensvlugge vingers, jacht maken op deze wormen. Vooral de dikke 'strontjes' waren haar doelwit, daar zaten de grootste exemplaren verscholen. "*Het waren de moeilijkste om te pakken, want die pieren graven zich recht naar beneden in. Ze laten zich vallen als een steen,*", vertelt Denise. Snel zijn was dus de boodschap. "*Het was zwaar werk met de spade, eigenlijk mannenwerk. Maar ik deed het graag.*" Net daar ligt volgens zoon Roger ook het geheim van zijn moeders succes. "*Gewoon graag naar het strand lopen, dat zit erin. Bij mijn moeder, maar ook bij mij. Enkel de zeemeeuwen die een klapje met je doen. Als je alle dagen naar zee gaat, dan word je goed in het stekken hé.*"

VAN VADER OP DOCHTER, VAN MOEDER OP ZOON

Spaatje op de rug en emmer bij de hand: zo zag zoon Roger zijn moeder Denise van jongs af aan vertrekken op haar bromfiets. En net zoals Denise mee op pad ging met haar vader, kreeg zij algauw het gezelschap van de nauwelijks 7 jaar oude Roger. Het zakcentje dat die pieren hem als jongeman opleverden, was mooi meegenomen. Hét beste moment om aan de slag te gaan? Van een halfuurtje voor tot een uurtje na het laag water. Zeker bij springtij was de buit veelal groot, en ook 'binnenwind' (zuidenwind) was ideaal, want dan trok het water verder af. De natuur bepaalde de beste momenten. Elf uur 's avond of vier uur 's nachts: het maakte niet uit. Zelfs de winterkoude kon hen niet stoppen. "*Kun je geloven dat ik dat vandaag soms nog voel*", mijmert Denise, "*die tinteling in mijn vingers van de koude? Mijn handjes zijn vaak bevroren geweest.*" Gelukkig werd het harde werk nadien vaak beloond met een dorstlessende Geuze op café *bij Gerarda*, of met een koffie mét druppeltje, voor de liefhebbers. "*Je zou naar zee gelopen zijn, enkel om dat druppeltje te mogen drinken*", lacht Roger.

MET GELE HANDEN

Op het strand zelf werden de ingewanden uitgeduwd, waarna thuis het resterende vocht verwijderd werd en de gezouten pieren op planken konden drogen. In wintertijden gebeurde al het kuiswerk thuis. Samen wormen uitduwen, met gele handen die enkel met javel nog proper te krijgen waren. "*En daarna gezellig met zijn allen een patatje eten op diezelfde tafel*", lachen Denise en Roger. Die 'patatjes' waren trouwens klaargemaakt door de vader des huizes. "*Moeder ging gaan delven, en vader was thuis om voor het eten en de kinderen te zorgen. De omgekeerde wereld*", knikt Roger. Vandaag worden de pieren niet langer gedroogd, maar ingevroren. Een beetje zout erop, per 10 verpakken, en dan in de diepvries. Een mooie voorraad aas voor de winter.

VROEGER EN NU

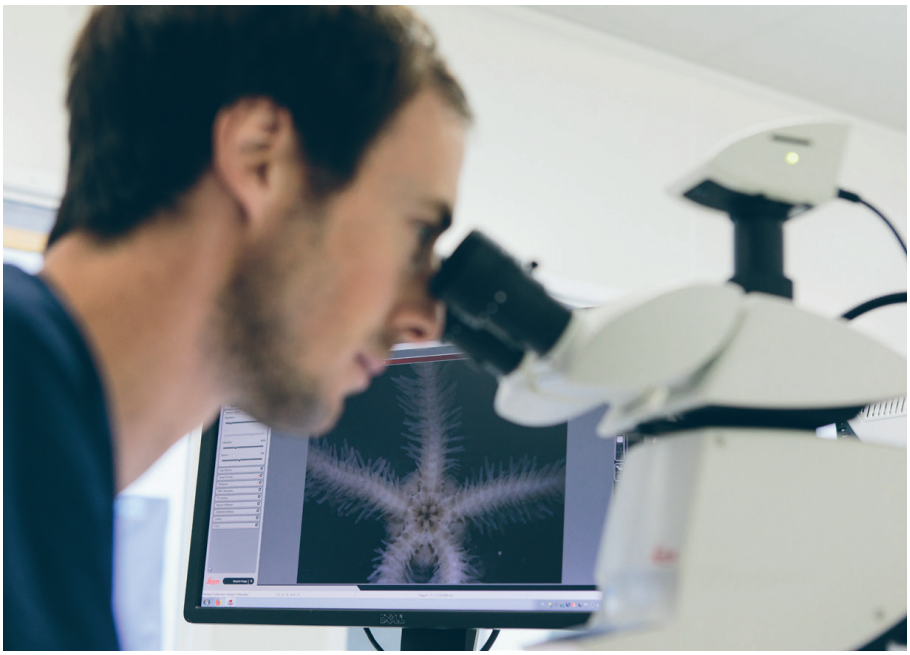
"*Vroeger kon je altijd aan worms geraken, nu is dat gedaan.*" Moeder en zoon zijn het er roerend over eens, net als over het feit dat er vroeger ook gewoon véél meer pieren te vinden waren. Maar niet alles is vandaag slechter: de overstap van carbuurlampen ("*daar mankeerde altijd iets aan*") naar elektrische koplampen maakte de nachtelijke aasdelf-sessies simpeler. En ook voor de overgang van het spaatje naar de pomp, valt iets te zeggen. "*De spa was misschien wel plezanter*", vertelt Roger. "*Maar de pomp is toch een stuk minder belastend.*" Denise bleef tot op het einde vasthouden aan haar vertrouwde spaatje.

Met dank aan Denise Desaever en Roger Debruyne, aasdelvers eerste klasse en fijn gezelschap.
Bekijk ook het bijhorende filmpje op ***www.navigomuseum.be/aasdelvers***.

De 'ZEE ALS GOED DOEL' breidt uit

Karen Rappé

Vele kleintjes maken een groot. Dankzij jullie giften, ledenbijdragen, sponsoring, aankopen uit de Sea & Science collectie, etc. verhogen de inkomsten voor 'De Zee als Goed Doel' jaar na jaar. Via deze filantropiewerking van het VLIZ steunen jullie wereldwijd mariene wetenschappers in hun onderzoek, en draag je bij aan een gezonde en productieve zee.

In 2020 en 2021 zal de filantropiewerking van het VLIZ extra inzetten op onder andere 'Brilliant Marine Research Idea' (BMRI) beurzen voor Vlaamse junior postdoctorale onderzoekers en doctorandi in het Zuiden. © VLIZ/Nick Decombel

WAT IS

Hoe we het geld besteden wordt gewikt en gewogen. De Wetenschappelijke Commissie van het VLIZ, een adviesorgaan samengesteld uit vertegenwoordigers van alle Vlaamse universiteiten en wetenschappelijke onderzoeksinstellingen, brainstormt over hoe dit budget efficiënt te gebruiken. Daaropvolgend beoordeelt het VLIZ Bestuursorgaan de voorstellen. Zo investeert 'De Zee als Goed Doel' al jaren in het citizen science strandobservatienetwerk SeaWatch-B. We reiken Brilliant Marine Research Idea beurzen uit aan doctoraatsstudenten. Taxonomische experten kunnen aanspraak maken op beurzen via WoRMS-editors. En we bouwen financiële middelen op voor Chileense onderzoekers.

WAT ZAL KOMEN

Door de verhoogde inkomsten kunnen we, naast deze lopende investeringen, nu ook inzetten op nieuwe projecten en fondsen. Deze hebben veelal een internationale focus met als doel de interactie tussen buitenlandse en Belgische wetenschappers te versterken. Zeeonderzoek kent immers geen grenzen.

- **Brilliant Marine Research Idea beurzen nu ook voor wetenschappers uit het Zuiden en voor postdoc's**
  Vlaamse doctorandi stimuleren om buitengewone ideeën te verkennen en 'out of the box' te denken. Dat was het initiële doel van de Brilliant Marine Research Idea beurzen. Aansluitend bij onze Noord-Zuidwerking, nodigen we vanaf nu ook doctorandi in het Zuiden uit om mee te dingen naar een beurs. Een voorwaarde hierbij is dat ze een link met een Belgische wetenschapper hebben. Verder breiden we, via een aparte competitie op Vlaams niveau, de beurs uit waardoor ook junior postdoctorale onderzoekers extra steun kunnen krijgen. Elke BMRI-beurs heeft een maximumwaarde van 5.000 EUR.

- **Conferentie reisbeurs voor jonge Afrikaanse mariene wetenschappers**
  Binnen onze Noord-Zuidwerking verfijnen we het concept van de reisbeurzen. Hierdoor kunnen jonge Afrikaanse onderzoekers deelnemen aan een in België georganiseerde internationale, mariene conferentie overeenstemmend met hun expertise. Communicatie rond de beschikbaarheid en de voorwaarden van de beurs lopen samen met de promotie van de conferentie.

- **Ostend working group for inter/multidisciplinary scientific marine papers**
  'De Zee als Goed Doel' plant om internationale experten uit te nodigen om samen een impactvolle publicatie te schrijven over een onderzoeksthema dat de grenzen tussen de disciplines (biologie, geologie, ingenieurswetenschappen, etc..) overstijgt en verbanden legt. Het thema varieert jaarlijks. De klemtoon ligt op kennisintegratie en het uiteindelijke doel is een wetenschappelijke publicatie (A1). Het concept onderscheidt zich van reeds bestaande formats doordat de nadruk hier ligt op de inter- of multidisciplinaire benadering. Het filantropiebudget staat in voor de reis- en verblijfskosten.

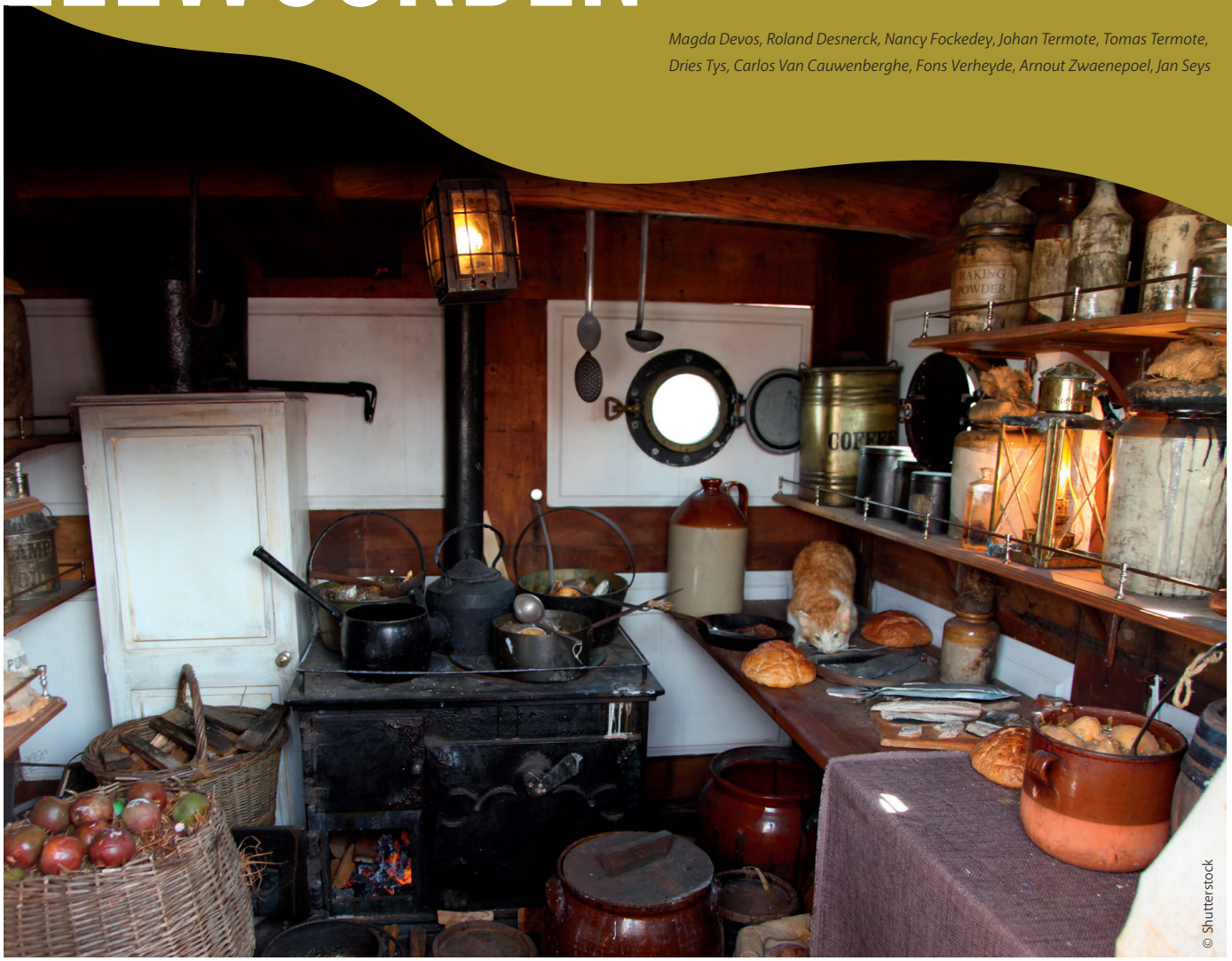
JIJ KAN HET ZEEONDERZOEK VOORUITHELPEN!

Met een gift of via een VLIZ-lidmaatschap investeer jij in wetenschap. Je donatie is welkom op de filantropierekening IBAN BE70 0017 1687 3425 (BIC GEBABEBB) van het Vlaams Instituut voor de Zee vzw. Donaties vanaf 40 EUR zijn fiscaal aftrekbaar. Je kan tevens VLIZ-lid worden vanaf 30 EUR via vliz.be/lidmaatschap. Meer informatie over De Zee als Goed Doel: ***www.vliz.be/nl/uw-bijdrage***.

ZEEWOORDEN

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende zeewoorden voor je op.

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedey, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Fons Verheyde, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

© Shutterstock

KOMBUIS

Kombuis, een term die in Nederlandse bronnen verschijnt vanaf midden 16e eeuw, betekende aanvankelijk 'voorraadkamer op een schip', maar heeft in het woordenboek van Kiliaan (1599, aangehaald in MNW en WNT) ook al de betekenis 'scheepskeuken'. Een scheepskeuken stelde oorspronkelijk niet meer voor dan een houten bouwsel met een kachel erin, gesitueerd in het midden van het schip, omdat daar het schommelen het minst erg was. Het was de enige plek op het houten vaartuig waar vuur gemaakt mocht worden.

Zoals met veel scheepstermen uit de hoogtijperiode van de Nederlandse scheepvaart het geval is, hebben heel wat andere talen het woord *kombuis* van het Nederlands overgenomen. In het Frans spreekt men van *cambuse*, het Engels kent *caboose* (al kan dit laatste ook rechtstreeks van het Nederduits komen), het Hoogduits *Kombüse*. In het Afrikaans werd en wordt *kombuis* ook gebezigd als benaming voor een keuken of stookplaats op de vaste wal (Van Wyk i.v. kombuis). Nog vele andere talen, gaande van Scandinavische, Baltische, Romaanse en Slavische tot exotische creolentalen als het Negerhollands, namen het woord in de een of andere vorm over uit het Nederlands of het Nederduits. Van der Sijs noemt er in haar uitleenwoordenboek niet minder dan tweeën-twintig (Van der Sijs 2010 i.v. kombuis).

De meeste etymologische bronnen zijn het erover eens dat het woord uit het Nederduits afkomstig is (Middelnederduits *kabuse*, Nieuwnederduits *kabuus*, *kabüse* en andere vormen), maar naar de exacte etymologie heeft men het raden. De oorspronkelijke betekenis in het Nederduits lijkt 'eenvoudig houten gebouwtje' te zijn. Dicht in de buurt daarvan liggen de toepassingen 'kleine kamer', 'hok', 'optrekje' van de varianten *kabaus, kabuuske, kabuisje, kaboes* in het huidige Limburgs (Debrabandere i.v. kabaus). In het Litouws betekent het aan het Nederduits ontleende *kabūzis* 'schuurtje, bouwval'. Wellicht waren de voorraadkamers en de

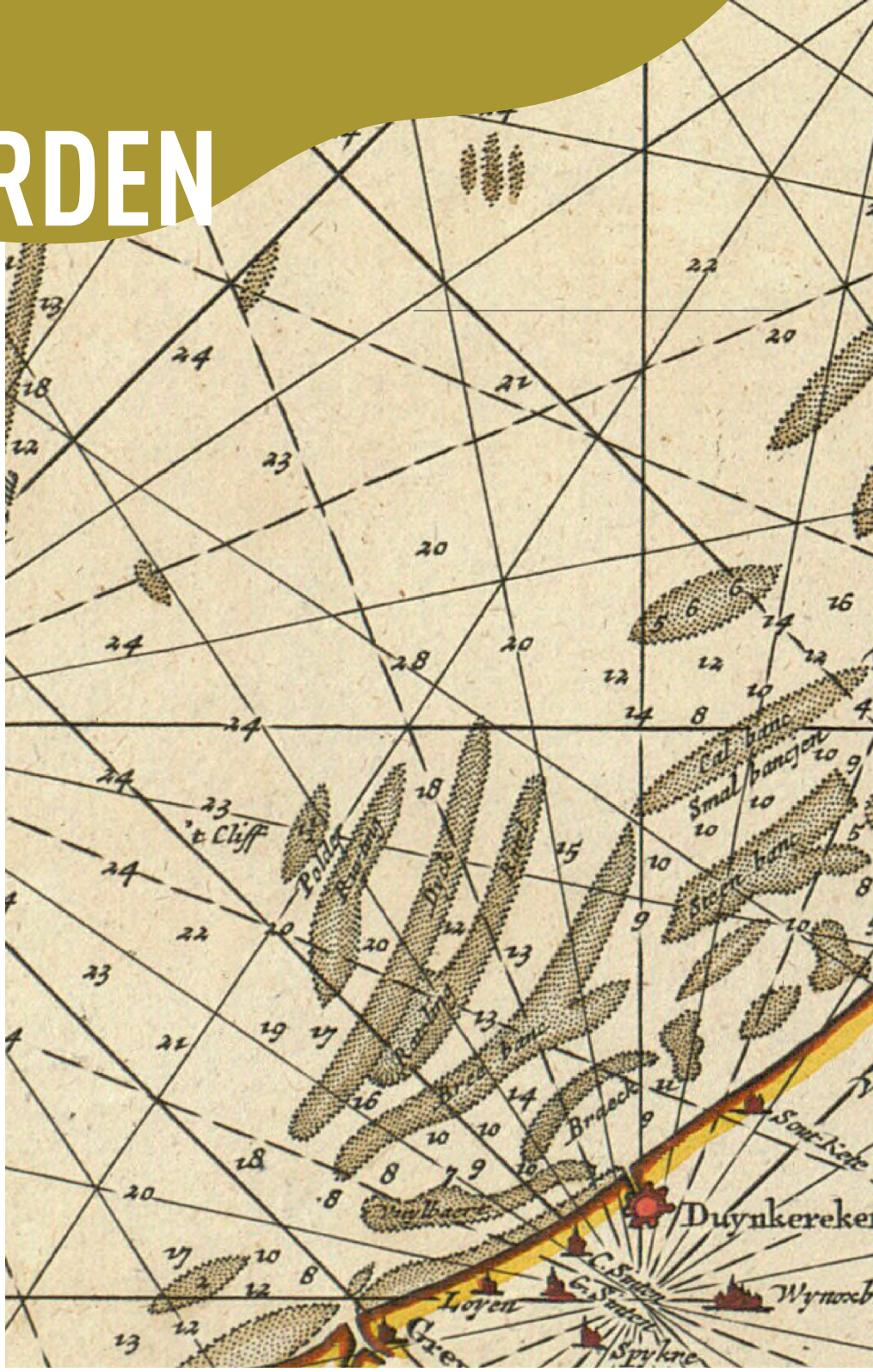
ZEEWOORDEN

keukens op oude schepen eenvoudige houten bouwsels die wegens brandgevaar boven op het dek opgetrokken waren, en zo kreeg het woord *kabuus* in het Nederlands de specifieke betekenissen 'voorraadkamer' en 'scheepskeuken'. Kiliaan (1599) noemt *kabuyse* 'voorraadkamer, eetkamer of keuken op een schip' nog Saksisch en Rijnlands (EWN i.v. kombuis). Er is een theorie dat het tweede element van *kabuus* van *huus* 'huis' afkomstig zou zijn, met een eerste, aan het Frans ontleend element *ka(b)-*, dat op het wat sjofele karakter zou slaan (zoals in Fr. *cabane* 'hut', 'sjofel optrekje'), maar die band met het Frans lijkt erg onwaarschijnlijk. Opmerkelijk is de gelijkenis van de Nederduitse vorm met Lat. *cac(c)abus*, 'kookpot'. Mocht dit woord – dat ook ten grondslag zou liggen aan *kachel* – een invloed gehad hebben, dan moet dat met een betekenisoverdracht van deel (kookpot > kachel) naar geheel (keuken) gebeurd zijn. Hoewel een van de betekenissen van *kombuis* inderdaad ook 'kookkachel of fornuis' kan zijn (WNT i.v. kombuis), acht het EWN deze oorsprongstheorie weinig waarschijnlijk.

Uit de vorm *kabuse* ontwikkelde hedendaags *kombuis* via een [a] > [o]-wisseling in voortonige lettergreep, en een ingevoegde of epenthetische [m] voor de lip-plofklank ([b]/[p]) zoals in *pompoen* (van Frans *pépon*, uit Latijn *pepo* < Grieks *pepoon*), vgl. bij tand-en keel-plofklanken de ingevoegde [n] in *pindale* (< *pedale* 'pedaal'), *frinket* (< *freket, ferket* 'vork'). Zoals in het Hollands gebruikelijk, is de eind-*e* afgevallen.

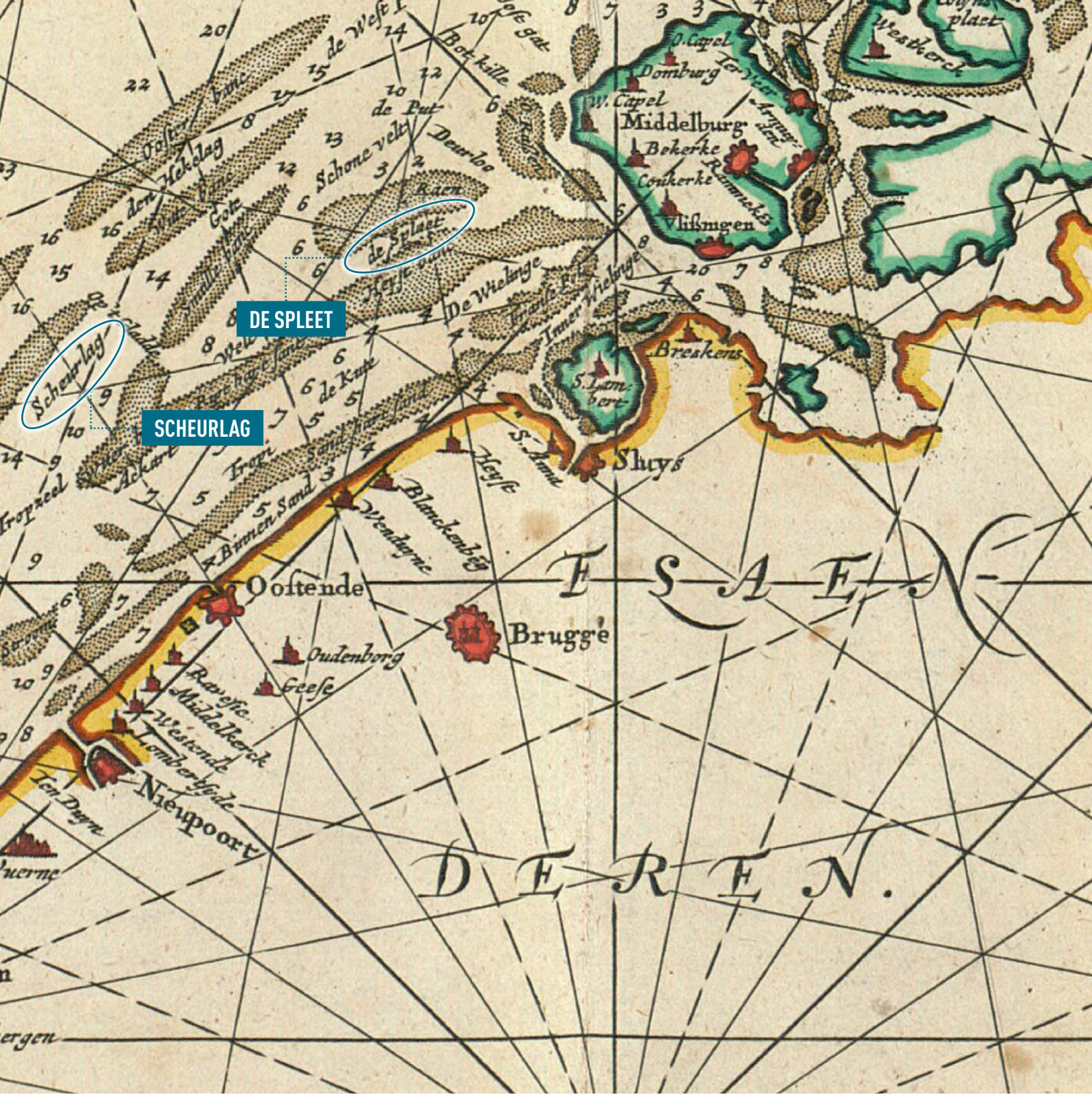

BIBLIOGRAFIE:

- De Bo L.L. (1892). Westvlaamsch Idioticon. Gent (facsimile-uitgave, Handzame, 1991)
- Desnerck R. (2006). Oostends Woordenboek. Oostende. Vierde uitgave
- Desnerck R. et al. (2009). De woelige Wielingen; Vierboete. De Grote Rede 25: 28-30.
- EWN = Philippa M., Debrabandere F. & Quak A. (2003-2009). Etymologisch woordenboek van het Nederlands, 4 delen. Amsterdam, Amsterdam University Press. Te raadplegen op ***www.etymologiebank.nl/***
- MNW = Verwijs E. & J. Verdam (1885-1929). Middelnederlandsch Woordenboek. 's Gravenhage. (***http://gtb.inl.nl/?owner=MNW***)
- Van Cauwenberghe C. (1966). Hydrografische analyse van de Scheldemonding ten oosten van de meridiaan 3°05' tot Vlissingen. Het Ingenieursblad 35 (17).
- Van der Sijs N. (2010). Nederlandse woorden wereldwijd. Den Haag. Te raadplegen op ***www.etymologiebank.nl***
- Van Wyk GJ. (2003). Etimologiewoordeboek van Afrikaans, Stellenbosch (aangehaald i.v. kombuis in de etymologiebank: ***www.etymologiebank.nl***
- WNT = Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's Gravenhage/Leiden, 1864-1998 (***http://gtb.inl.nl/?owner=WNT***).

Een kaart uit 1681 van de hand van Johannes van Keulen met vermelding van de 'Spleet', de geul in het Westerschelde mondingsgebied, later 'Scheur' genoemd en de term 'Scheurlag', een variant van het oorspronkelijk 'Scheurleg', een plaats waar vissers hun netten legden.

HET SCHEUR

Het vaarwater Scheur staat vandaag bij zeevarenden synoniem voor de belangrijkste vaarroute naar en vanuit de haven van Zeebrugge en de Westerschelde. Minder bekend is dat deze geul, ten noorden van de zandbanken Wandelaar en Bol van Heist, nog maar een dikke vijftig jaar in haar huidige vorm bestaat. Vóór 1963 was er enkel de Wielingen als hoofdvaarwater in de Westerscheldemonding en vormde het Scheur nog geen vaarwater maar een voor zeeschepen niet toegankelijke geul.

De openstelling van het vaarwater Scheur in 1963

EERST WAREN ER DE HONTE EN DE WIELINGEN...

De geschiedenis van de Westerschelde is er een van drastische veranderingen de voorbije honderden jaren, met een hoofdrol voor de “woelige” Wielingen (zie Grote Rede 25). Tijdens dit proces veranderde de vroegere Honte, een grote kreek gelegen aan de Wielingen, in het imposante estuarium dat we nu kennen als de Westerschelde. Vandaag vloeit in de wel vijf kilometer brede monding tussen Vlissingen en Breskens tweemaal per dag 1 miljard

m^3 zeewater in en uit. Onnodig te zeggen dat deze hydrodynamische krachten vanuit de getijrivier Westerschelde niet zonder gevolgen bleven voor het mondingsgebied: het verdwijnen van verschillende eilanden, het terugdringen van de Vlaamse en Zeeuwse kuststreek, de verzanding van het Zwin en de erosie van banken en geulen in en om de Wielingenpas.
In het begin van de zestiger jaren van de voorbije eeuw achtten de bevoegde autoriteiten het nodig om de toegang voor de scheepvaart naar de Westerschelde beter te ontsluiten. Het idee was om het traject van de diepe Wielingen voor Zeeuws-Vlaanderen via een vaarroute te verlengen tot aan het bestaande Scheur. Het Scheur was immers toen al een geul, die op een natuurlijke manier zo'n meter dieper was dan de geringste diepte in de Belgische Wielingen.

ZICH EEN DIEPERE WEG BAGGEREND TUSSEN DREMPELS EN SCHEEPSWRAKKEN

Een verbinding realiseren kon het best door twee zogenaamde *drempels*, kleiige ophogingen tussen de banken Bol van Heist en Bol van Knokke en tussen Wielingen en Scheur, weg te baggeren. Tijdens deze baggerwerkzaamheden (april 1960 tot 1965) verrichtte het hydrografisch schip "Paster Pype", in opdracht van de Dienst der Kust, regelmatige lodingen. Naast die kleiige drempels vormden ook scheepswrakken een hindernis. De Britse torpedojager "Maori" (bouwjaar 1909, lengte: 105m, breedte: 18,1 m), gezonken op 5 juli 1915, lag midden in het Scheur en was bekend bij de autoriteiten. Hoewel in Engeland erkend als oorlogsgraf ("war grave"), moest de bovenbouw er in de loop van 1961-1962 aan geloven. Toen de restanten van deze Engelse torpedojager bij latere verdiepingswerken in het Scheur opnieuw boven de omringende bodem bleken uit te steken, besloot de Tijdelijke Vereniging voor Baggerwerken in 1982 tot de volledige destructieve opruiming.

NIEUWE VAARROUTE EEN FEIT

In het "Bericht aan Zeevarenden" van 21 maart 1963 volgde de officiële aankondiging: de nieuwe vaarroute "Scheur-Wielingen" was een feit! Dit ging gepaard met een totaal nieuwe bebakening over de volle twintig kilometer van dit vaarwater. Hiermee was uiteraard de kous niet af, want over de volledige lengte van het Scheur (van de Wandelaarbank tot de drempel Scheur-Wielingen) moest de vaargeul ook nog minstens 5 meter verdiept worden. En ter hoogte van Zeebrugge in de Pas van het Zand en het Ribzand diende nog een diepe aansluiting met de Scheurpas te worden gemaakt en 6,5 meter te worden uitgebaggerd. Voor wie vandaag het vaargebied vóór Zeebrugge – vanaf de Wandelaarbank tot de Westerscheldemonding – op een gedetailleerde zeekaart bekijkt, valt het op hoe dominant het vaarwater Scheur is geworden. Het vroegere vaarwater Wielingen (van de Wandelaar tot ter hoogte van Cadzand) is wat op de achtergrond geraakt en nog hoogstens een secundaire scheepsroute voor kleinere schepen.

'Scheur' als ingeslepen vaargeul

SPLEET GAAT OVER IN SCHEUR

De benaming *Scheur* is niet voorbehouden aan de hierboven vermelde vaargeul.
Het is bijvoorbeeld ook de naam voor een aftakking van de Rijn en Maas ter hoogte van Rotterdam, ook wel *Scheurdiep* of *Sluisse Diep* genoemd. En op oude kaarten van o.a. Blaeu (1662), Visscher (1684) en Jaillot (1720), verschijnt de naam in vele varianten, zij het niet ter hoogte van de Westerscheldemonding maar net ten westen van Duinkerke.
De naam *Scheur* voor de geul in het mondingsgebied van de Westerschelde is dan weer voor het eerst terug te vinden op zeekaarten uit de periode 1900-1908. Daarvoor heette ze *Spleet*. Op de kaartenset van 1900-1908 komen beide namen voor, waarbij *Spleet* nu nog slechts een oostelijk gelegen restant vormt van wat de geul vroeger was. De benamingen *spleet* en *scheur* zijn vrijwel synoniem. *Scheur* is afgeleid uit de stam van *scheuren, spleet* uit die van *splijten.* Beide duiden ze met betrekking tot de bodem ongeveer hetzelfde aan: een enigszins langgerekte, nauwe gaping, een plek waar de grond als het ware gebarsten, gespleten of opengescheurd is.

WAAROM HÉT SCHEUR?

Intrigerend is de vraag waarom het toponiem *Scheur* vergezeld is van het onzijdige lidwoord: *Het Scheur,* terwijl in de gewone woordenschat het woord *scheur* een *de*-woord is, bv. in een zin als *De scheur in zijn jas was goed te zien.* Een zekere verklaring voor dat genusverschil moeten we schuldig blijven, maar misschien moet die gezocht worden lang de volgende weg. In het Nederlands zijn eigennamen voor landen, dorpen en steden onzijdige woorden, bv. *Het meertalige Brussel.* Als een mannelijk of vrouwelijk zelfstandig naamwoord vaak wordt gebruikt in vaste verwijzende uitdrukkingen naar één welbepaalde plaats, neigt dat woord er, in nogal wat Nederlandse dialecten, toe het onzijdige genus aan te nemen. Grammaticaal gesproken zijn onder meer *school* en *stad de*-woorden, maar als er verwezen wordt naar de school of de stad waarmee de spreker het meest vertrouwd is, wordt vaak gezegd *het school* en *het stad,* bv. *Vandaag moeten de kinderen niet naar 't school. Moet je vandeweek nog naar 't stad?* In dergelijke zinnen lijkt het woordgeslacht zich aan te passen aan de regel die geldt voor toponiemen. Mogelijk heeft dezelfde genuswissel zich voorgedaan bij *scheur,* toen dat woord van gewone soortnaam tot vaste plaatsnaam voor een specifieke geul evolueerde.

EN WAT MET DE NAAM SCHEURLEG OF SCHEURLAG?

Nabij het Scheur ligt een plaats met de naam *Scheurleg* of *Scheurlag*, die al vermeld staat op zeekaarten uit de 17e eeuw, onder andere van Johannes van Keulen, Pieter Goos, Hendrick Doncker en Nicolaes Visscher. *Scheurleg* is vandaag tevens nog de naam van een straat in Heist, gelegen in een wijk waar tal van straatnamen gevormd zijn met zandbank- en geultoponiemen en visserijtermen. Van de twee variante vormen zal de eerste wel de etymologisch juiste zijn. Het is ook de gebruikelijke vorm in de visserstaal (De Bo i.v. scheurleg, Desnerck i.v. sjheurlég). De samenstelling bestaat uit het toponiem *Scheur* en het woord *leg,* een afleiding van het werkwoord *leggen,* die in de visserstaal gebruikt wordt voor 'het leggen van het visnet' en bij uitbreiding ook voor een plek waar de vissers hun netten leggen in diep water. Van de variant *Scheurlag*, voor zover we weten enkel voorkomend op papier, berust de klinker in het eerste deel wellicht op een dialectische uitspraak met een erg open *e*-klank, die ten onrechte als een *a* werd genoteerd. Het woord *lag* bestaat noch in het Nederlands, noch in de Vlaamse dialecten in een enigszins hier toepasselijke betekenis.

MET MEDEWERKING VAN

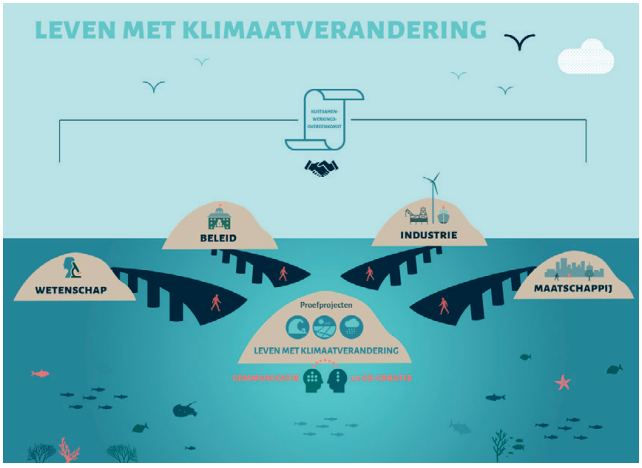
- Lic. UG Elisabeth Van Peteghem, Leidend Ambtenaar Baggerwerken, Departement
- Mobiliteit & Openbare Werken, Maritieme Toegang, MOW Vlaanderen.
- Ing. Franky Warnier, Leidend Ambtenaar, Baggercel te Zeebrugge. Rtd.
- Ing. Johan Verstraeten, Leidend Ambtenaar, Afdeling Kust – Vlaamse Hydrografie.

VAARWEL VLIZINE, WELKOM TESTEREP MAGAZINE

Na 20 jaar VLIZINE, viel in september 2020 deze vernieuwde elektronische nieuwsbrief van het VLIZ in de e-mailbox van de 1400 abonnees. Testerep magazine brengt je info over marien onderzoek en beleid, maar schenkt ook extra aandacht aan innovatie, data en observatie. Visueel sterk en gebruiksvriendelijk, mét ook dieper gravende artikels, is Testerep-magazine.be er zowel voor de wetenschapper, bedrijfsleider, journalist, geïnteresseerde burger, leerkracht als beleidsvoerder.
De naam Testerep verwijst naar het verdronken schier-eiland Testerep – de bakermat van het oude Oostende en thuishaven van het VLIZ. Deze plaatsnaam is tevens een knipoog naar het andere magazine van het VLIZ, De Grote Rede.
Op de website ***www.testerep-magazine.be*** vind je het meest recente nieuws. Je kunt ook vlot doorklikken naar gelijkaardige artikels en het archief doorzoeken. Maandelijks droppen we een selectie van nieuws-berichten van de afgelopen maand in de mailbox van onze abonnees. Gratis inschrijven op deze nieuwsbrief kan via de knop op de homepagina van de website.

Jan Seys

THINK TANK NORTH SEA PRESENTEERT EERSTE VISIERAPPORTEN

Think Tank North Sea is een overlegplatform voor beleidsmakers, industriëlen, wetenschappers en geïnteresseerde burgers. Ze gaan er met elkaar in gesprek en ontwikkelen langetermijnvisies voor de Belgische Noordzee. Twee visierapporten zijn reeds beschik-baar. *Working with nature* verkent hoe je 'ecosysteemdiensten', geboden door de zee, kunt ontwikkelen en inzetten ten behoeve van welzijn en blauwe economie. In *Living with climate change* komen bekommernissen en acties aan bod, die schetsen hoe je in de kustzone kunt omgaan met klimaatverandering en een hogere zeespiegel. Beide rapporten zijn te downloaden op ***www.thinktanknorthsea.be***.

Steven Dauwe

IN DE BRANDING

EIEREN RAPEN AAN DE BELGISCHE KUST

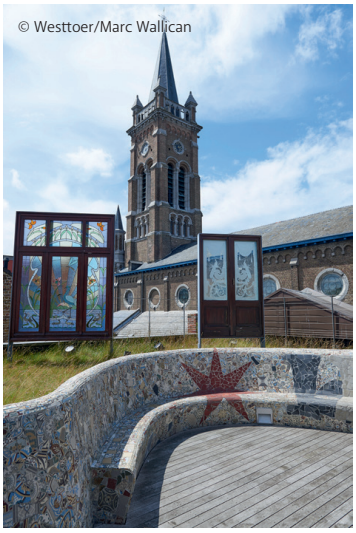
Je ziet ze wel eens op het strand, liggend tussen ander aanspoelsel: de zwart-bruine leerachtige "eikapsels" van haaien en roggen. Maar wist je dat elke soort een ander eikapsel heeft? ILVO en de Strandwerkgroep willen met dit citizen science project strandwandelaars aanmoedigen om aangespoelde eikapsels te fotograferen en te melden. Dat kan via ***eikapsels.be@gmail.com*** en/of ***www.waarnemingen.be***, of door de kapsels zelf binnen te brengen in het Bezoekerscentrum Duinpanne (De Panne), SEA LIFE (Blankenberge), Sincfala (Heist), NAVIGO (Oostduinkerke) of het Opvangcentrum Vogels en Wilde Dieren (Oostende). Ook oudere gegevens zijn welkom! Uit de eerste resultaten blijkt alvast dat er de voorbije veertig jaar eikapsels van wel 9 verschil-lende soorten roggen en haaien aan de Belgische kust zijn gevonden. De hondshaai is met 66% van alle gemelde eikapsels het talrijkst. Op de tweede en derde plaats staan stekelrog en gevlekte rog.
Met dank aan Thomas Baartmans & Ruben Maes (HAS), Guido Rappé, leden van de Strandwerkgroep, Natuurpunt (waarnemingen.be), de VLIZ Bibliotheek en alle vrijwilligers.

Noémi Van Bogaert & Sofie Vandendriessche

Eikapsels van een stekelrog (links), blonde rog (midden) en gevlekte rog (rechts) © VLIZ / Jan Mees

© Westtoer/Marc Wallican

KUSTKIEKJES
(Grote Rede 51)

De zoektocht was niet zo makkelijk dit keer, al vormde de Sint-Rochuskerk op de achtergrond een stevige hint. Die Blankenbergse kerk, gebouwd in 1884-89 in eclectische stijl, toen de badplaats door het opkomende toerisme uit zijn voegen dreigde te barsten en er nood was aan een grotere kerk, is immers te zien vanop het dakterras zichtbaar op de foto. Het dakterras zelf maakt deel uit van het Blankenbergse Belle-époque centrum (www.belle.epoque.blankenberge.be), het interactief bezoekerscentrum dat een ode brengt aan de periode 1870-1914, toen de Europese burgerij een opvallende welvaart kende en Blankenberge zich tot badstad ontpopte. De mozaïekbank is gemaakt met tegeltjes van verschillende Blankenbergse belle-époque-woningen en ook de authentieke glasramen zijn een streling voor het oog.

Jan Seys

© Billiau René

KUST EN KLIMAAT – DE GEVOLGEN VAN KLIMAATOPWARMING VOOR DE VLAAMSE KUST, IN EEN HANDIG ZAKBOEKJE

De Vlaamse kust is een unieke regio binnen het Noordzeegebied. Op een kleine oppervlakte vind je er naast massatoerisme en wereldhavens ook landbouw, natuur en pittoreske dorpen. De regio bevindt zich echter ook 'in het oog van de storm' bij de huidige klimaatverandering. Een nieuw zakboekje 'Kust en Klimaat: Gids voor een gebiedsgerichte aanpak', gepubliceerd door het Departement Omgeving van de Vlaamse overheid, legt in heldere taal uit welke klimaat- en milieufactoren aan de kust spelen, wat de gevolgen van klimaatverandering kunnen zijn en hoe we die door samen te werken het hoofd kunnen bieden.

Steven Dauwe

BRANDING

'COQSI COQLA', PITTIGE WANDELGIDS DE HAAN

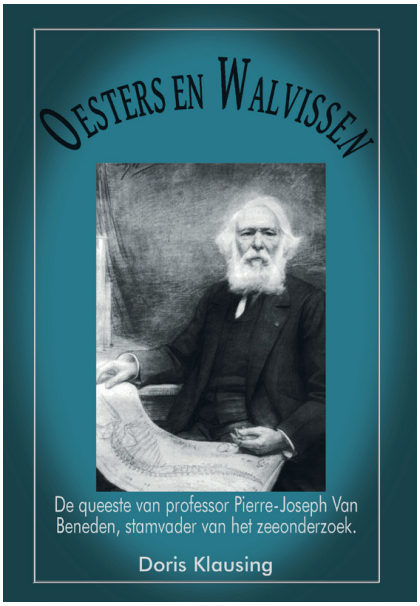

De historische villawijk in De Haan is een plezier om door te wandelen. Het is nog aangenamer én boeiender met de wandelgids Coqsi Coqla, die je ook minder gekende hoekjes laat zien. Er is aandacht voor architectuur, maar ook de geschiedenis van de badplaats, een snuifje duinflora en wat taal en literatuur komen aan bod. Het is een boekje dat zowel kinderen als volwassenen aanspreekt. Katrien Vervaele verzorgde de tekst en Laurence Kalman maakte een pittige lay-out met een mix van frisse afbeeldingen en oude foto's en gravures. Erfgoedcel Kusterfgoed verleende een subsidie en de gemeente De Haan liet de boekjes drukken. Cosqi Coqla kost 4 EUR en is verkrijgbaar in het toerismebureau van De Haan en van Wenduine.

Katrien Vervaele

OESTERS EN WALVISSEN: NIEUW BOEK OVER DE STAMVADER VAN HET ZEEONDERZOEK

Pierre-Joseph Van Beneden, de 19de-eeuwse Belgische professor/topbioloog met banden met Oostende, Leuven en Mechelen, herleeft. Op vraag van het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ), vloeide zijn geromantiseerde levensverhaal uit de pen van auteur Doris Klausing. Het boek '*Oesters en walvissen: de queeste van professor Pierre-Joseph Van Beneden, de stamvader van het zeeonderzoek*' vertelt dan ook het verhaal van een van de 'grootste Belgen'.
In zijn geboortestad Mechelen heeft hij een standbeeld en is een straat naar hem genoemd. Toen hij stierf kreeg hij zowaar een staatsbegrafenis. Bovenal was deze baardige, immer vriendelijke professor een absolute topgeleerde van zijn tijd (°1809, †1894). Sterk gelieerd met Mechelen, de stad Leuven waar hij aan de Katholieke Universiteit doceerde, én met de zee en Oostende. Als klein jongetje geraakte hij gefascineerd door het rariteitenkabinet van de Mechelse apotheker Stoffels.
Veel later zou hij de levenscyclus van de lintworm ontrafelen en zijn bevindingen in een 'live-experiment' avant-la-lettre demonstreren aan collega-professoren en geïnteresseerde pers. Hij geloofde dat alle leven Gods schepping was, maar gaandeweg – mede onder invloed van zijn met Darwin dwepende zoon Edouard – liet hij een opening naar de 'nieuwe' evolutieleer. Als studieobjecten koos hij bewust voor zeedieren, net omdat die in veel meer vormen voorkomen. Aanvankelijk liet hij die door vissers vanuit Oostende opsturen naar Leuven. Veel handiger werd het toen hij zijn aanstaande vrouw, Rosalinde Valcke, leerde kennen die dochter bleek van een oesterkweker op de Oostendse Oosteroever. Al snel kreeg hij toestemming om in een bijgebouw van de 'huitrière' zeeonderzoek te doen en er internationaal gerenommeerde vorser-vrienden uit te nodigen. Dit privé marien station(netje), tot "Laboratoire des Dunes" omgedoopt, opende zijn deuren in 1843. Bij nader toezicht zou dit het allereerste zeeonderzoeksstation ter wereld blijken te zijn. Het station is vandaag dan wel verdwenen, de nalatenschap van P.J. Van Beneden geenszins.

Te verkrijgen bij het VLIZ, Wandelaarkaai 7, 8400 Oostende of via de webshop, ***https://shop.vliz.be/collections/boeken/products/oesters-en-walvissen***.

Jan Seys

IN DE BRANDING

GRAAFWERKEN IN DE DUINEN

In verschillende duingebieden langs de kust voert het agentschap Natuur en Bos (ANB) van de Vlaamse Overheid dit najaar ingrijpende natuurherstelwerken uit. Daarbij komen grote graafmachines in actie. In het Westhoekreservaat in De Panne werkt het Interreg project VEDETTE aan het herstel van een deel van de voormalige 'Sahara'. Waar dit stuifduin halverwege de vorige eeuw nog zo'n 100 hectare groot was, groeide het de afgelopen decennia door tal van redenen dicht met o.a. helmgras en duindoorn. Door de vegetatie over een oppervlakte van 7 ha af te graven en te verwijderen, krijgt de wind weer vat op het landschap, wat de biodiversiteit ten goede komt.
In de duinen tussen Knokke-Heist en De Haan gaat tussen september 2020 en eind maart 2021 heel wat aandacht naar het verwijderen van invasieve uitheemse struiken. Met name de rimpelroos (in de volksmond 'rozebottels' genoemd) heeft een nadelige impact op de duinnatuur. Waardevol mosduin, duingrasland, stuifduin en struweel geraken overwoekerd, ten koste van de inheemse biodiversiteit. Schrik dus niet als je straks kranen in deze

duinen struiken ziet uitgegraven, waarna een mobiele trommelzeef ze van het zand scheidt. Zo kan immers het duin herleven!

Meer info: ***www.natuurenbos.be/exotenoostkust*** & ***www.natuurenbos.be/vedette***

Reinhardt Strubbe

Colofon

'De Grote Rede' is een gratis informatieblad uitgegeven door het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ; ***www.vliz.be***). Dit boeiende tijdschrift wordt samengesteld met de hulp van een zelf schrijvende redactie van maritieme professionals die zetelen ten persoonlijke titel. Noch de redactie, noch het VLIZ zijn verantwoordelijk voor standpunten vertolkt door derden. Overname van artikelen is toegelaten mits bronvermelding.

Interesse?
Gratis abonneren kan via ***www.vliz.be/de-grote-rede*** of telefonisch.

Verantwoordelijke uitgever
Jan Mees (VLIZ), Wandelaarkaai 7, B-8400 Oostende, België

Coördinatie en eindredactie
Jan Seys, Nancy Fockedey, Bart De Smet (VLIZ), 059/34.21.40, jan.seys@vliz.be

Redactieleden
Kathy Belpaeme, Jens Boyen, An Cliquet, Mathieu de Meyer, Binke D'Haese, Fien De Raedemaecker, Bart De Smet, Ine Demerre, Nancy Fockedey, Jan Haelters, Francis Kerckhof, Hannelore Maelfait, Pieter Mathys, Jan Mees, Tina Mertens, Tine Missiaen, Theo Notteboom, Ellen Pape, Hans Pirlet, Ruth Pirlet, Sam Provoost, Marc Ryckaert, Hendrik Schoukens, Jan Seys, Ineke Steevens, Ines Tavernier, Sarah Vanden Eede, Sofie Vandendriessche, Dieter Vanneste, Klaas Willaert

Zeewoordenteam
Roland Desnerck, Magda Devos, Nancy Fockedey, Jan Seys, Johan Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Fons Verheyde, Arnout Zwaenepoel

Met medewerking van
Jaap Broodman, Maarten du Bois, Steven Dauwe, Daan Delbare, Wouter Faveyts, Romeo Rau, Raymond Simons, Eric Stienen, Reinhardt Strubbe, Noémi Van Bogaert, Elisabeth Van Peteghem, Thomas Verleye, Johan Verstraeten, Katrien Vervaele, Franky Warnier

Vormgeving
Vanden Broele, Brugge

Foto's en grafieken
Bart De Smet, Claude Nozères/WoRMS, Francis Kerckhof, ILVO, Jan Mees, Katrien Vervaele, Laurence Kalman, Lynn Bruggeman, Marc Wallican, Navigo, Nick Decombel, Reinhardt Strubbe, René Billiau, Ronny Vervaecke, VILDA/Yves Adams, Westtoer, www.marinespecies.org, Zwin Natuur Park

Drukkerij
Lowyck drukkerij

Gedrukt op maco halfmat 115 g (FSC Mix credit)
in een oplage van 9.000 ex

Algemene informatie
VLIZ vzw
Wandelaarkaai 7, B-8400 Oostende
Tel.: 059 34 21 30
e-mail: info@vliz.be

ISSN 1376-926X

www.vliz.be

VLIZ

Vlaanderen
verbeelding werkt

west-vlaanderen
de gedreven provincie